

EESTI EVANGEELIUMI KRISTLASTE JA BAPTISTIDE KOGUDUSTE LIIT
KÕRGEM USUTEADUSLIK SEMINAR

Rando-Kristen Kangro

OIKUMEENIA TÄHENDUS EEKBKL JUHTIDE PERSPEKTIIVIST 1985–2004

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Eerik Jõks, *PhD*

Tallinn 2025

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sõnade arv ilma bibliograafia ja lisadeta: **12 102**

Autor R.-K. Kangro digitaalselt allkirjastatud **28.05.2025**

(allkiri ja kuupäev)

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS.....	3
1.1. Põhimõistete ja kontseptsioonide selgitus.....	4
1.2. Tagasivaade lähiajalukku.....	6
2. TEOREETILINE OSA.....	10
3. UURIMISTULEMUSED.....	16
3.1. Andmestiku kirjeldus.....	17
3.2. Tulemuste hindamine.....	24
3.3. Arutelu.....	33
3.4. Järeldus.....	42
3.5. Tulevik ja edaspidised uurimissuunad.....	42
4. KOKKUVÕTE.....	44
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	45
LISAD.....	48
<i>Summary</i>	49

Vaata, kui hea ja armas on see, et vennad üheskoos elavad!

Ps 133:1

*Püha Isa, hoia neid oma nimes, mille sina andsid
mulle, et nad oleksid üks nii nagu meie!*

Jh 17:11b

1. SISSEJUHATUS

Eesti oikumeenilisel liikumisel on „oma lugu”¹ ja Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidul (edaspidi: Liit või EKB liit) on selles loos oma osa. Eesti Kirikute Nõukogusse kuulub kümme liiget: kaheksa erinevat kirikut ning kaks koguduste liitu². Üks kahest koguduse liidust on EKB liit. Autorile teadaolevalt pole oikumeenia tähendust vahemikus 1985–2004 vabakoguduslikust perspektiivist uuritud. See on üks põhjus, miks autor teema ning ajavahemiku valis. Teine põhjus on isiklikku laadi. Nimelt on autor kaasa töötanud Eesti Kirikute Nõukogu Noortetöö Nõukogus aastatel 2017–2019 projektijuhina. Samuti pakkus autorile huvi oikumeeniline olukord, mis valitses enne kui siinkirjutajal tekkisid kokkupuuted erinevate kristlastega. Autori eesmärk on uurida, mida tähendas Liidu juhtide jaoks oikumeenia nii kohalikul, üldkiriklikul kui rahvusvahelisel tasandil ajavahemikus 1985–2004.

Uurimisküsimused

- Milles väljendus EKB liidu juhtide jaoks oikumeenia vahemikus 1985–2004?
- Kuivõrd oluline oli EKB liidu juhtide jaoks oikumeenia vahemikus 1985–2004?

Töö struktuur

Bakalaureusetöö alguses püstitab autor uurimuse eesmärgi, selgitab miks antud teema on valitud ning sõnastab uurimisküsimused, annab ülevaate töö uurimisseisust ning teeb põhimõistete ja kontseptsioonide selgituse. Esimene peatükk lõpeb tagasivaatega lähiajalukku, mis häälestab lugejat töö uurimusliku osa lugemiseks.

¹ Töö üks teoreetilisi aluseid on Riho Altnurme, toim. *Eesti oikumeenia lugu*. (Tartu/ Tallinn: Tartu Ülikool ja Eesti Kirikute Nõukogu, 2009).

² „Liikmed. Eesti Kirikute Nõukogu”, Eesti Kirikute Nõukogu, <https://www.ekn.ee/liikmed> (vaadatud 7.aprillil 2025).

Teises ehk teoreetilises peatükis kirjeldab autor uurimuse distsiplinaarsust, tutvustab informante, teooriakirjandust, uurimustöö meetodit ja valimit. Samuti on sealt leitav töö käik, eetilised põhimõtted seoses andmete kogumisega ja intervjuude läbiviimisega ning info intervjuude formaadi ja pikkuse kohta.

Uurimistulemused ja nende hindamine on leitavad kolmandas ehk empiirilises peatükis. Samuti on seal arutelu, mis ühendab empiirilise andmestiku teooriakirjanduse ja -teadmistega. Peatükk lõpeb autoripoolse järeldusega, kus on ettepanekud võimalike tulevikus tehtavate uurimustööde tarbeks. Töö lõpeb neljandas peatükis kokkuvõttega.

Uurimisseis

Religioonivaldkonda on selles perioodis uuritud nii laiemalt kui kitsamalt. Aastal 2009 ilmus raamat „Eesti oikumeenia lugu”, kuhu kirjutasid kümned autorid, puudutades ka töös vaatluse all olevat perioodi. 2011. aastal kaitses Ringo Ringvee doktoritöö „Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008”, milles pisut puudutati oikumeenilisi küsimusi. Ken Viidebaum kirjutas 2019. aastal bakalaureusetöö teemal „Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit aastatel 1985–1991”. Atko-Sulhan Remmel on põhjalikult uurinud Nõukogude Liidu religioonipoliitikat. Kirikulooga kokkupuutuv ja siinkirjutajale huvipakkuvaim töö on avaldatud ajalookultuuri ajakirjas „TUNA” nr 2013/ 3 pealkirjaga „Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna”. 2009. aastal ilmus samas ajakirjas Riho Saardi poolt uurimus „Võimu ja vaimu oikumeenia, Eesti Kirikute Nõukogu sünnilugu”³. Kirikuloo uurijana tuleb esile tõsta Toivo Pillit ja tema töid, mida autor mainib 2. peatüki alguses.

1.1. Põhimõistete ja kontseptsioonide selgitus

Põhimõisted

Oikumeenia – vkr k οἰκουμένη ehk **oikoumene** – sõnasõnalt „[kogu] avastatud maailm”⁴. Oikumeeniat võib püüda selgitada kahel tasandil. Esiteks on oikumeenia nägemus kristlaste

³ Riho Saard, „Võimu ja vaimu oikumeenia, Eesti Kirikute Nõukogu sünnilugu” – *TUNA*, nr 1/ 2009, 50-71, https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/SaardRiho_Voimu_ja_vaimu_TUNA2009_1.pdf.

⁴ „Oikoumene - Oxford Reference”, *Oxford Reference*, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100247525> (vaadatud novembris 2024).

ühtsusest ehk teoloogiline visioon Kiriku – nii nähtava kui nähtamatu, nii elavate kui surnud usklike – ühtsusest. Seda võib võtta kui kontseptsiooni, mis toetub Jeesuse Kristuse õpetusele (Jh 17:11; 22-23). Teisalt on oikumeeniat võimalik vaadelda kui sotsiaalset liikumist, millel on mõju ühiskondlikule tegevusele, sh poliitikale.

Oikumeeniline – „kristlike kirikute koostööd taotlev, kõiki kirikuid, usutunnistusi hõlmav; üleüldine”⁵

Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit⁶ – EKB liit on Eesti suurim vabakiriklik liikumine, mis ametlikult sündis 1945. aastal neljast liikumisest: priilased, baptistid, evangeeliumi kristlased ja nelipühilased. Rahvasuus kutsutakse Liitu baptistiliiduks (või ka baptistikirikuks), kuna baptistlik arusaam ristimisest on vabakiriklikus liikumises algusest peale domineerinud.

Eesti Kirikute Nõukogu – „Eesti Kirikute Nõukogu on mittetulundusühinguna Eestis tegutsevate kristlike kirikute ja koguduste liitude sõltumatu ja vabatahtlik ühendus”⁷.

Vabakiriklik (vabakoguduslik⁸) – Vabakiriklik usuliikumine toetub 16. sajandil alguse saanud mõttevoolule, kus olulisel kohal on usuvabadus, sh üksikisiku otsustusõigus. Iseloomulike joonte alla kuulub vabakiriklikus käsitluses veel üksikkoguduse autonoomiaprintsiip ning riigi ja kiriku lahususe põhimõtte pooldamine. Seejuures ei tähenda riigi ja kiriku lahususe pooldamine koostöö välistamist⁹.

Kontseptsioonid

Rohujuuretasandi ehk mitteformaalne oikumeenia – See tähendab kristlaste omavahelist head läbisaamist, palvemeelset suhtlust ja kui võimalik, koostööd kohalikul tasandil. Ingmar Kurg räägib oma 2006. aastal Internetti postitatud ettekandes „Parakiriklik oikumeeniline

⁵ „Oikumeeniline”, EKI Ühendsõnastik, viimati muudetud 28.04.2025, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/oikumeeniline/1/est> (vaadatud detsembris 2024).

⁶ „Liidust ja ajaloost”, Eesti EKB Liidu kodulehekül, <https://kogudused.ee/ekb-liit/> (vaadatud 10.03.2025).

⁷ „EKN esileht – Eesti Kirikute Nõukogu”, Eesti Kirikute Nõukogu, <https://www.ekn.ee> (vaadatud 26.03.2025).

⁸ Mõisteid kasutatakse sünonüümidenä, kuid vahel eristatakse kiriklikku ja koguduslikku viitamaks kristluse vähemformaalse ja algupärase 1. sajandi vormi(de)le. Näiteks Joosep Tammo teeb seda põhjusel, et kirik seondub paljudele inimestele ainult kirikhoone tähenduses.

⁹ Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005), 204-210.

situatsioon Eestis”¹⁰ nn parakiriklikust oikumeeniast, mis toimis omasoodu juba Nõukogude Liidu päevil. Lea Altnurme räägib „Eesti oikumeenia loos” (2009) vene ajal tegutsenud interkonfessionaalsetest sõpruskondadest¹¹. Siinkirjutaja meelest räägitakse erinevaid sõnu kasutades tihti ühest samast ehk rohujuuretasandi või mitteformaalse oikumeenia nähtusest. Tuleb arvestada, et eksisteerib mõistete paljusid.

Kiriklik ehk formaalne oikumeenia

Kiriklik oikumeenia on formaalne ja usutunnistuslik. Formaalne oikumeenia on juhtivate isikute ja nõukogude poolt initsieeritud. Eestis on põhiliseks näiteks Eesti Kirikute Nõukogu, mis omakorda kuulub rahvusvahelistesse katusorganisatsioonidesse nagu näiteks Kirikute Maailmanõukogu¹². Formaalse oikumeenia alla võiks kategoriseerida rahvusvahelised liidud ja igasuguse „diplomaatilise” koostöö. Olenevalt usalduslike suhete sügavusest – või teisti öeldes rohujuuretasandi oikumeenia tugevusest – võib olla tegemist enama kui lihtsalt formaalse (kas õpetusliku ühisosa või n-ö päritolu otsimise huvides sündinud) kokkupuutega.

1.2. Tagasivaade lähiajalukku

Uurimuse paremaks mõistmiseks on hea vaadata tagasi Eesti sotsiaalpoliitilisele olukorrale uuritava ajavahemiku 1985–2004 eel ja alguses. Nõukogude Eestis nägi usuvabaduse põhimõtte välja järgnevalt: „Eesti NSV kodanikele garanteeritakse südametunnistuse vabadus, s.o. õigus tunnistada mis tahes usundit või mitte tunnistada ühtki neist, täita usukombeid või teha ateistlikku propagandat. Õhutada vaenu ja vihkamist seoses usuliste tõekspidamistega on keelatud. Eesti NSV-s on kirik lahutatud riigist ja kool kirikust.”¹³ (paragrahv 50, ENSV konstitutsioon 1978). Lugenud allikaid ja olles vestelnud sel ajal elanud inimestega, tuleb siinkirjutajal tõdeda, et tegemist oli tekstiga paberil. NSVL

¹⁰ Ingmar Kurg, „Parakiriklik oikumeeniline situatsioon Eestis” – Eesti Evangeelne Allianss, 19.07.2006, <https://www.allianss.ee/2006/06/19/parakiriklik-oikumeeniline-situatsioon-eestis/>. Vaadatud 03.03.2025.

¹¹ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009), 177-206.

¹² „Lühiülevaade Kirikute Maailmanõukogu (KMN) ajaloost”, *Eesti Kirik* nr 40, 17.10.2007, <https://eestikirik.ee/luhiulevaade-kirikute-maailmanoukogu-kmn-ajaloost>.

¹³ „Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi konstitutsioon (1978)”, Vikipeedia, viimati muudetud 29.septembril 2020, [https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_N%C3%B5ukogude_Sotsialistliku_Vabariigi_konstitutsioon_\(1978\)](https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_N%C3%B5ukogude_Sotsialistliku_Vabariigi_konstitutsioon_(1978)) (vaadatud 08.04.2025).

eesmärk näis olevat inimeste vabastamine usust, mitte inimestele usuvabaduse tagamine¹⁴. Teisiti sõnastades võib öelda, et toimis riigipoolse „õige usu” propageerimine. Näiteks Nikolai Karotamm ütles okupatsioonitingimustes toimunud XII Eesti üldlaulupeol 1947. aastal kaasmaalastele järgmist: „Meie eesmärgid on selged, tee meie jalge all on kindel, – need eesmärgid ja teed on meile kätte näidanud Marxi-Engelsi-Lenini ja Stalini suur ning surematu õpetus”¹⁵. Kuivõrd mõjutas NSV Liidu seadusandlus ja ideoloogia toonast kristlaskonda selgub uurimustöös vähesel määral, kuna autor keskendub aastatele 1985–2004, mil Nõukogude Liit oli jõudnud oma eksistentsi lõppfaasi. Samas on antud uurimuse informandid sündinud enne 90ndaid, mistõttu nad NSV Liidu poliitilist olukorda meenutavad.

Inglismaalt pärit laulukirjutaja John Lennon tuli 70ndate alguses kommunistlikest maadest kogutud inspiratsiooni varal välja lauluga „*Imagine*”. Selle 4. salmi sõnad ütlevad: „*Imagine there's no countries. It isn't hard to do. Nothing to kill or die for. And no religion too. Imagine all the people. Living life in peace... You*”¹⁶. See laul on tänaseni hitt, mida mängitakse lausa ette staadioonitel, kuid mille lüürilisest inspiratsioonist teavad siinkirjutaja arvates liiga vähesed¹⁷. See laul räägib paradigmat, mida kommunistlik süsteem ka Ida-Euroopas mh oikumeenilisele liikumisele alternatiiviks pakkus. Saatuse irooniana varises Nõukogude Liit kakskümmend aastat hiljem kokku ning Eesti Vabariigi iseseisvus taastati 1991. aasta augustis. 90ndatel avanes kommunismi kokkuvarisemise järgselt üks kõiksugustele uskudele ja ideedele. Ka oikumeenilistele ideedele. Taasiseseisvumine kujunes usubuumiks¹⁸: „Lisaks sellele, aastatel 1987–1991, tõusis ühiskonnas uuesti esiplaanile rahvuslik ideoloogia, millega kaasnes usubuum, mis ei hõlmanud mitte üksnes kristlust, vaid ka orientaalset usundeid, esoteerikat ja new age’i. New age’i mõju Eesti religioonimaastikule on olnud nii suur, et see on tekitanud põhjaliku muutuse rahva

¹⁴ „NL-is oli usuvabadus garanteeritud leninliku printsiibiga: „Usk tuleb kuulutada eraasjaks. Riigil ei tohi olla tegemist usuühinguga, usuühingud ei tohi olla seotud riigivõimuga. Igaihel peab olema täielik vabadus tunnistada mis tahes usku või mitte tunnistada, s. o. olla ateist, kelleks ongi tavaliselt iga sotsialist.”” Atko Rimmel, „Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna” – TUNA, nr 3/ 2013, 65, https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/RimmelAtko_N6ukogude_religioonipoliitika_TUNA2013_3.pdf. Vaadatud 21.01.2025.

¹⁵ Nikolai Karotamm, „*Kõne XII üldlaulupeol 1947. aastal*” Nikolai Karotamm – *Eesti ajaloolised kõned*, toim. Maarja Keskpaik (Tallinn: Skymarket OÜ, 2013), 168.

¹⁶ „Kujutage ette, et riike pole olemas. Seda pole raske teha. Pole millegi pärast tappa ega surra. Pole religiooni. Kujutage ette kõiki inimesi elamas rahu oma elu...” autoripoolne tõlge eesti keelde 17.03.2025.

¹⁷ Joe Taysom, „*The misunderstood meaning of iconic John Lennon song 'Imagine'*”, *FAR OUT MAGAZINE*, 14.12.2020, <https://faroutmagazine.co.uk/john-lennon-imagine-real-meaning-communism/>. Vaadatud märtsis 2025.

¹⁸ Kelli Põldsalu, „Eestlaste uskumused ja hoiakud – religioossed või ilmalikud?”, bakalaureusetöö (Tartu: Tartu Ülikool, 2017), 10.

religioossuses.” Selline avanemine suunas ilmselt kõiki kristlasi – sh EKB liidu kogudusi – läbi mõtlema, kus, kellega ja mis alustel koostööd teha.

EKB liidu eelkäija Eesti Evangeelsete Kristlaste-Baptistide Koguduste Liit oli osa Nõukogude Venemaa baptistiliidust kuni 1989. aastani. Laulva revolutsiooni¹⁹ (1987-1991) tuules astus kohalik baptistiliikumine välja Nõukogude baptistiliidust. See tähendas, et usuliikumine, mis Nõukogude Liidu surve all 1945. aastal loodi, sai Eesti Vabariigi taastulekul iseseisvaks ja otsustusõiguslikuks organisatsiooniks. EKB liit liitus Euroopa Baptistiföderatsiooniga 1991. ja Maailma Baptistiliiduga 1992. aastal²⁰. Need kaks on märgid sellest, et soov polnud lahkudes Nõukogude Venemaa baptistide ühendusest iseseisvuda iseseisvumise pärast, vaid oluliseks peeti liituda teise vabakogudusi ühendava organisatsiooniga. Kuigi mõistet „kirik” baptistlikus traditsioonis kogudustevaheliselt katusmõistena ei kasutata²¹, on tegemist näitega formaalsest oikumeeniast.

Mitmed murrangulised ajaloosündmused leidsid aset uuritava perioodil 1985–2004. Perioodil, mida mõned uurijad kutsuvad Heinz Valgu järgi laulvaks revolutsiooniks (1987–1991) ja teised usubuumiks (Anu Kõlar teeb mõlemat teoses „Eks teie tea...” (2012)), loodi 1989. aastal Eesti Kirikute Nõukogu. Töö fookusesse võetud Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu kogudused vabanesid Eesti taasiseseisvumisel järk-järgult nõukogude ideoloogia mõttelistest kammitsatest ning andsid kirikute nõukogu loomisesse oma panuse. Vello Salo tõdes 2000. aastal raamatus „Riik ja kirikud 1940–1991”, et repressioonid usulistele ühendustele leebusid ajavahemikus 1982–1987 „tuues lõpuks aastail 1988–1991 kaasa kirikute vabanemise perioodi”²². Poliitilise olukorra muutumine ei muutnud reaalsust üleöö, kuid selle mõjusid võib öelda, et kirjeldavad hästi uurimustöö informantide sõnad nagu „vabanemine”, „vabadus”, „põnevus”, „uued ideed”, „avatus”, „avanemine”²³. Seda tõsisemalt võib võtta Nõukogude Liidu lõpuperioodi uurinud autoreid, kes tõdevad, et kuigi mõningad ametnikud võisid olmeküsimustes kogudusi aidata, siis ühiskondlik suhtumine usklikesse oli nõukogude aja lõpuni negatiivne²⁴. Toetudes Jaanus Plaadile vahendab Toomas Vardja, et kirikud ja vabakogudused olid 1958. aastast kuni 1987. aastani

¹⁹ Heinz Valk. Sirp ja Vasar. Nr 25, 17.06.1988, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpjavasar19880617.1.3&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->. Vaadatud aprillis 2025.

²⁰ Toivo Pilli, *Dance or Die: The Shaping of Estonian Baptist Identity Under Communism (Studies in Baptist History and Thought)*, (Milton Keynes: Paternoster, 2008), 130.

²¹ Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005), 185.

²² Vello Salo, *Riik ja kirikud 1940–1991* (Brampton: Maarjama, 2000), 40.

²³ Valik informantide väljenditest autorile, intervjuudest, detsember 2024–märts 2025.

²⁴ Ken Viidebaum. „Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit aastatel 1985–1991”, bakalaureusetöö (Tartu: Tartu Ülikool, 2019).

pikas pideva languse perioodis: „Kogudusega seotud olemine võis raskendada hariduse, töö ja korteri saamist, mitmed usklikud vallandati. Koguduste elektri hindu ja hoonetemaksu tõsteti, kontrolliti usuühenduste kaadripoliitikat ja vaimulikke, kusjuures nende kohta kirjutati ajalehtedes halvustavaid artikleid.”²⁵

Eesti Vabariigi (EV) iseseisvuse taastamine kui seadusandliku võimu muutumine oli oikumeeniale märgilise tähtsusega. „1990. aastal välja kujunenud täiesti uues olukorras, usuvabaduse laienemisel võis alustada laste ja noorte piibliõppustega, sotsiaal- ja vanglatööga. Oli saabunud täiesti uus tööperiood vabas vaimuliku töö atmosfääris.” tõdeb taasiseseisvunud Eesti esimene baptistiliidu president Ülo Meriloo meenutades 90ndate aastate algust Oleviste koguduse töös²⁶. EV taastamine taastas Eesti Vabariigi Põhiseaduse autoriteedi, mis ütleb (1992): „Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole.” (paragrahv 40²⁷) ja „Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. /.../” (paragrahv 45²⁸). Nende seadusepügalate valgel asus Liit oma seisukohti julgelt väljendama nii suhtluses riigi, avalikkuse kui teiste kirikutega. Kui NSVL tingimustes domineeris vabakoguduste elus üksikoguduse autonoomiaprintsiip²⁹, sest muuks polnud avalikult võimalust, suunas pöördeline poliitilise olukorra muutumine EKB liidu juhte väljendama oma suhtumist kohalikku, üldkiriklikku kui rahvusvahelisse oikumeeniasse.

²⁵ Toomas Vardja, „LIIDU ÜHTSUS PRESIDENTIDE VAATEPUNKTIST”, lõputöö (Tartu: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2016), <https://kus.kogudused.ee/wp-content/uploads/2018/10/Toomas-Vardja-1%C3%B5put%C3%B6%C3%B6-1.06.pdf>, 6.

²⁶ Ülo Meriloo, *Ränduri päevik*, digitaliseeritud memuaaride ja mälestuste käsikiri, 2001, 36.

²⁷ „Eesti Vabariigi põhiseadus”, Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002#> (vaadatud aprillis 2025).

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Autor selgitas ülal autonoomiaprintsiipi avades mõistet „vabakiriklik identiteet”.

2. TEOREETILINE OSA

Uurimuse distsiplinaarsus

Uurimuse näol on tegemist kvalitatiivse religioonisotsioloogilise teadustööga oikumeenilise teoloogia valdkonnas. Puutumusi on nii teoloogia alldistsipliinide kirikuloo kui missioloogiaga. Tegemist ei ole ajaloolise uurimusega, kuid ajalugu käsitlevad uurimused omavad töös kaalu, andes teoreetilise aluse, millest autor lähtub. EKB liidu tegevusest Nõukogude Liidu perioodil on kirjutatud hulgaliselt raamatuid, kuid töös kasutust leidnud on Toivo Pilli „*Dance or Die: The Shaping of Estonian Baptist Identity Under Communism (Studies in Baptist History and Thought)*” (autori tõlge: “Tantsi või sure: Eesti baptistliku identiteedi kujundamine kommunismi tingimustes (uurimusi baptistide ajaloo ja mõtteviisist)”) (2008), Üllas Linderi ja Toivo Pilli „Osaduses kasvanud. Kirjutisi Eesti EKB koguduste loost” (2009) ning „Lähivaates. Kuus pilku vabakoguduste loole” (2022, Toivo Pilli). Lisaks on läbi töötatud järgmised teosed: Riho Alnurme jt „Eesti oikumeenia lugu” (2009), Vello Salo „Riik ja kirikud 1940-1991” (2000), Anu Kõlar „Eks teie tea... Oleviste muusikaelust aastail 1950–2012” (2012). Lühidalt viitab autor selle uurimustööga samal ajal valmivale Erki Tamme magistritööle „EKB liidu kogudused ühiskondliku avanemise mõjuväljas aastatel 1987–1992” (2025). Välismaistest teoloogidest toetub siinkirjutaja Nigel Wrighti teosele „*Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*” (autori tõlge: „Vaba kirik, vaba riik. Positiivne baptistlik nägemus.”) (2005) ja Paul Fiddes’i poolt pakutud pastoraalnägemusele raamatus „*Participating in God*” (autori tõlge: „Osalemine Jumalas”) (³⁰2000) ning sama autori veebiartiklitele „*Baptism and the Process of Christian Initiation*” (autori tõlge: „Ristimine ja kristlik initsiatsiooni protsess”) (³¹2002) ja „*Baptism and the Process of Christian Initiation Reconsidered*” (autori tõlge: „Ristimine ja kristlik initsiatsiooni protsess taaskord läbi vaadatud.”) (³²2024). Olulise teoreetilise aluse annavad lisaks kaks EKB liidu dokumenti. Autor toetub EKB liidu põhikirjale (2020) ja brošüürile

³⁰ „*Participating in God*”, *The PC(USA) store*, raamatu tutvustus

<https://www.pcusastore.com/Products/0664223354/participating-in-god.aspx> (vaadatud märtsis 2025).

³¹ Paul Fiddes, „*Baptism and the Process of Christian Initiation*”, *The Ecumenical Review* vol 48, 2002, 48-65, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1758-6623.2002.tb00450.x> (vaadatud märtsis 2025).

³² Paul Fiddes, „*Baptism and the Process of Christian Initiation Reconsidered*”, *Materialdienst* 75 nr 3, 2024, 135-143, <https://doi.org/10.1515/mdki-2024-0024> (vaadatud märtsis 2025).

„Piibli õpetus” (2007). Lisaks avardasid mõttelendu mõned bakalaureusetööd nagu Kelli Põldsalu „Eestlaste uskumused ja hoiakud – religioossed või ilmalikud?” (2017) ja Ken Viidebaumi „Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit aastatel 1985–1991” (2019), millele on viidatud peatükis 1.1.

Töö empiirilise osa informantideks on EKB liidu juhid. Autor intervjuuerib Liidu toonaseid juhte Joosep Tammot, Helari Puud, Peeter Roosimaad, Ermo Jürmat, Aare Tamme, Toivo Pillit, Risto Tamme, Kristiina Krabi-Klanbergi ja Pille Havakatsi. Intervjuudest moodustub töö põhiandmestik.

Kuna autor tegeleb Liidu juhtide suhtumisega nii kohalikku, üldkiriklikku kui rahvusvahelisse oikumeeniasse Eestimaal vallandunud usubuumi ajal³³ (1987–1991) ja järgselt (1991–2000) ning milleeniumi alguses (2000–2004), peitub selles väärtus kõikidele kristlastele ja teistelegi, keda huvitab küsimus kristlaste omavahelisest läbisaamisest ja koostööst. Kolmanda peatüki lõpus sõnastab autor järeldusi, millele on võimalik leida rakendust tänases 21. sajandi oikumeenias.

Meetod

Autor viis andmete kogumiseks läbi poolstruktureeritud intervjuud³⁴. Andmete analüüsimiseks kasutas autor standardiseeritud kontentanalüüsi meetodit³⁵. Kuna tegemist on religioonisotsioloogilise uurimusega, sobib kasutada meetodit, mis on „üks vanimaid, tuntumaid ja enim kasutatavaid sotsiaalteadusliku tekstianalüüsi meetodeid³⁶”. Pärast meetodi rakendamist kujuneb andmestik, mida saab vaadelda ja hinnata kvalitatiivselt. Valitud uurimisviis aitab leida vastused mõlemale autori poolt püstitatud uurimisküsimusele.

Andmekaitse

Andmete anonümiseerimise ebavajalikkusest teavitas autor intervjueritavaid e-kirja teel. Kaaskirja näidist on võimalik lugeda lisade alt. Intervjuu alguses teavitas autor vastavat informanti diktofoniga salvestamisest, meenutas kaaskirjas sõnastatud informatsiooni seoses

³³ Seda väljendit kasutavad 1987–1991 kohta mitmed autorid. Esimest korda nägi siinkirjutaja seda Anu Kõlari raamatus „Eks teie tea...” lk 40.

³⁴ Krista Lepik *et al*, „Intervjuu”, TÜ Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas, alapeatükk „Andmekogumismetodid”, 2014, <https://samm.ut.ee/intervjuu/> (vaadatud detsembris 2025).

³⁵ Veronika Kalmus, „Standardiseeritud kontentanalüüs”, TÜ Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas, 2015, <https://samm.ut.ee/kontentanalyyys/> (vaadatud jaanuar-veebruar 2025).

³⁶ *Ibid*.

andmete avalikustamisega ning küsis: „Kas see sobib?“. Kõikide informantide jaatavaid vastuseid on võimalik taastõendada vastavast helisalvestisest. Tsitaatide kasutamise jaoks tehti ühe informandiga eraldi helisalvestisest taastõendatav kokkulepe, lastes tal enne uurimustöö avalikustamist töös avaldatavaid tsitaate lugeda.

Valim

Intervjuude valimi koostamisel lähtuti kolmest struktuursest tasandist. Valik sündis alustades presidentidest. Esiteks on valimis esindatud Liidu presidendid³⁷ (kui esindusisikud ja peamised juhid, kelle on valinud Liitu kuuluvate koguduste delegaadid), teiseks kaasati valimisse seminari juhid (kui teoloogilise mõtte kujundajad) ja kolmandaks laste- ja noortetöö juhid (kes on järelkasvuga seotud töö koordinaatorid). Informantideks valiti toonased juhid, kes ajavahemikus 1985–2004 vedasid Liitu eest üldisel tasandil. Uurimuse ajaline piiritlemine lähtus presidentide ametiaegadest ja tõigast, et selle perioodi oikumeeniat pole vabakiriklikust perspektiivist uuritud.

Liidu juhid perioodis 1985–2004 (Tabel 1):

Tabel 1 – Liidu juhid 1985–2004

Liidu president	Ülo Meriloo ☛ 1985-93	Joosep Tamm 1993-98		Helari Puu 1998-2004
Liidu teoloogilise seminari juht³⁸	Peeter Roosimaa 1989-94	Ermo Jürma 1994-97	Aare Tamm 1997-98	Toivo Pilli 1998- 2002
Liidu noortesekretär³⁹ (LNK eelkäija)	Ando Eelmaa 1992-95	Helle Liht 1995-99		Risto Tamm 1999-2000
Lastetöö koordinaator⁴⁰ (LNK eelkäija)	Helle Liht 1991-93	Kristiina Krabi- Klanberg 1993-99		Pille Havakats 1999-2008

Allikas: Osaduses kasvanud 2009, 75/ 85.

³⁷ Kuni aastani 1989. kasutati presidendi asemel tiitlit vanempresbüter.

³⁸ Üllas Linder, Toivo Pilli, *Osaduses kasvanud* (Tallinn: Eesti EKB Koguduste Liit, 2009), 75.

³⁹ LNK ehk Liidu Noorsootöö Keskuse eelselt oli struktuur teistsugune ning jagunes kolmeks: noortetöö, lastetöö ja skaudid. *Ibid*, 85.

⁴⁰ *Ibid*.

Intervjuude läbiviimine

Autor kasutas intervjuudes varemsõnastatud kolme küsimust, mis puudutasid uuritavat ajavahemikku kolmes etapis. Need esitati kõigile informantidele ühetaoliselt. Küsimused on leitavad lisade all „*Informantidele saadetud kaaskirja näidis*”. Kahele informandile (Joosep Tammole ja Helari Puule) oli autoril personaalne lisaküsimus, mis kajastub aruteluosas, mis järgneb andmestiku analüüsile. Esmalt saadeti küsimused kõigile informantidele kirjalikult ette (nagu mainitud ülal andmekaitset käsitledes), seejärel lepiti kokku intervjuu aeg ja toimus vestlus. Telefoniintervjuud toimusid ajavahemikus 05.12.2024–18.02.2025. Varem koostatud ja töö allosas välja toodud küsimuste alusel õnnestus intervjuu läbi viia üheksa informandiga. Kaks potentsiaalset informanti (Helle Liht ja Ando Eelmaa) loobusid. Iga telefoniintervjuu helisalvestis transkribeeriti kasutades esiti vabavaralist www.tekstiks.ee⁴¹ lahendust. Kuna see programm osutus aeglaseks ja transkriptsioonid olid rohkete keeleliste apsudega (ilmselt helifaili kvaliteedi tõttu), rakendas autor hiljem tasulist lahendust www.transkriptor.com⁴² näol. Pärast transkribeerimist kasutas autor standardiseeritud kontentanalüüsi kui uurimisviisi. Teksti kodeerimise etapis kasutas autor www.ATLAS.ti⁴³ võimalusi ilma tehisaru rakendamata.

Intervjuude pikkus, formaat

Intervjuud olid keskeltläbi umbes kolmkümmend minutit pikad. Kõige lühem kestis 18 minutit ja 5 sekundit, kõige pikem 36 minutit ja 30 sekundit. Intervjuu jooksul kasutatud küsimused olid informantidele varasemalt ette saadetud. Autor ei korrigeerinud ega parandanud, ei vaielnud ega suunanud vastajat. Telefoniintervjuud eelistati andmestiku ühtlustamise eesmärgil: kuigi autor oleks võinud mõne informandiga kohtuda üsna väikese vaevaga ka silmast-silma (parem helikvaliteet salvestusel, selgem jutt füüsiliselt kokku puutudes), siis mõne teisega kohtumiseks oleks jällegi pidanud maha sõitma kuni viis tundi, mis antud eluetapis kuidagi võimalik ei ole. Seetõttu langes otsus solidaarsuspõhimõtte järgi telefoniintervjuude kasuks.

⁴¹ „[Tekstiks.ee](http://www.tekstiks.ee) on Tallinna Tehnikaülikooli kõnetehnoloogia labori avalik kõnetuvastuse teenus.”
www.tekstiks.ee avaleht. Vaadatud novembris 2024.

⁴² „*Transcribe Audio to Text. Instantly transcribe meetings, interviews, calls, and lectures into precise transcripts* — [...]” www.transkriptor.com avaleht. Vaadatud aprillis 2024.

⁴³ „*ATLAS.ti facilitates data analysis in various areas, including education, psychology, sociology, health, engineering, IT, social sciences, religious studies, history, law, anthropology, criminology, UX, UI, market research, tourism, economics, medicine, management, policy, ecology and much more.*”
<https://atlasti.com/why-atlas-ti>. Vaadatud aprillis 2025.

Materjal

Lisaks intervjuude läbiviimisele Liidu juhtidega ülal leitava tabelist (Tabel 1) uuris bakalaureusetöö kirjutaja mõnede isikutega seonduvaid allikmaterjale. Autor luges läbi juhendaja Eerik Jõksi poolt jagatud religiooniõpetajatele koostatud metoodikajuhendi „Ajalik ja ajatu” aastast 2002 (koostaja Toomas Jürgenstein), mis puudutab Helari Puu ametiaega. Sekundaarseteks, kuid siiski olulisteks, peab autor teiste autorite uurimusi, kus leidis sõnavõtte, mis pärinevad ajavahemikust 1985–2004 ja/ või on seotud EKB liidu juhtide toimimisega oikumeenilistes suhetes uuritavas perioodis⁴⁴.

„Tutvumine” Ülo Merilooga

Vanempresbüter Ülo Meriloo (ametiaeg 1985–1993) vaadetega põhjalikumaks tutvumiseks töötas autor läbi 2008. aastal Eerik Jõksi poolt tehtud intervjuu⁴⁵. Ülo Meriloo enda kirjutatud mälestused „Ränduri päevik” (2001) ja „Välisreisid” (2001) avasid samuti tema vaateid oikumeenia teemadel. Rakendust leidsid Toomas Vardja Merilooga filmitud intervjuu videolõigud aastast 2016⁴⁶.

Kodeerimine

Iga telefoniintervjuu järgselt tegi autor omale lühimärkmeid. Nende abil oli võimalik intervjuud järgi kuulates (ja transkriptsiooni lugedes) luua kodeerimiseks esmased nn mustandkoodid nagu: sõprus (hiljem ‘isiklikud suhted’), lauliku koostamine → muusika/ laulmine (hiljem ‘muusikatöö’). Algse impulsi sai autor andmete kodeerimiseks intervjuust endast. Tegutsemise aluseks olid Tartu Ülikooli kontentanalüüsi juhend⁴⁷ ja programmi *ATLAS.ti* kolmeastmeline kodeerimine, mille kolm etappi näevad välja järgmiselt: *quotation* (tsitaat), *code* (märksõna või teema), *group* (kategooriate grupp). Uurimustöö jaoks läbi

⁴⁴ Näiteks: Toomas Vardja, „EEKBL PÕHIVÄÄRTUSED JA LIIDU ÜHTSUS PRESIDENTIDE VAATEPUNKTIST”, lõputöö (Tartu: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2016); Erki Tamm, „EKB liidu kogudused ühiskondliku avanemise mõjuväljas aastatel 1987–1992” (valmimisel olev magistritöö, 2025).

⁴⁵ Ligipääs Ülo Merilooga tehtud intervjuu helifailidele oli võimaldatud autorile digitaalselt Eerik Jõksi poolt al novembrist 2024.

⁴⁶ Toomas Vardja lõputöö praktiline osa, 16.06.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=uimp9QmTJPg>. Vaadatud novembris 2024.

⁴⁷ Veronika Kalmus, “Standardiseeritud kontentanalüüs”, TÕ Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas, 2015, <https://samm.ut.ee/kontentanalyyis/> (vaadatud jaan-veebr. 2025).

viidud kodeerimise etapid nägid välja järgnevad: I tsitaat, II märksõnad või teemad ehk koodid, III kategooriate grupp kui ühistegevus.

3. UURIMISTULEMUSED

Alljärgnevalt on välja toodud uurimistulemused (Tabel 2). Üheksas intervjuus kõige enam mainitud kategooriad ehk teemad leiab ülevalt ja harvemini esinenud kategooriad on allpool. Välja on toodud ka alamkategooriate ehk koodide esinemissagedus.

Tabel 2 – uurimistulemused

Kategooria nr	Kategooria ja alamkategooriad	Tsitaate kategoorias kokku
1	Isiklikud suhted	33
isiklikud suhted (27), sõpruskond (4), sõpruskoguduste temaatika (2)		
2	Teoloogiline koostöö	25
haridustöö (11), teoloogiline koostöö (14)		
3	Kirikute nõukogu	22
kirikute nõukogu (17), kirikute noortenõukogu (5)		
4	Rahvusvaheline koostöö	16
rahvusvaheline koostöö (11), rahvusvaheline oikumeenia (5)		
5	Misjon	15
evangeeliumi kuulutamine (4), misjon (6), piiblipäevad (5)		
6	Ühiskondlik koostöö	14
ühiskondlik koostöö/ ühistegevus kogukonnas (9), tähtpäevade tähistamine (5)		
7	Muusikatöö	13
muusikatöö (8), kalmistupüha (3), lauliku koostamine (2)		
8	Vabakogudusliku identiteedi kujunemine ja kujundamine	11
vabakoguduslik identiteet		
9	Rahvusvahelise humanitaarabiga tegelemine	11
rahvusvahelise humanitaarabi vastuvõtt (7), humanitaarabi jagamine (4)		
10	Piiblitöö (tõlkimine, levitamine)	9
piiblitöö (5), piibli tõlkimine (4)		

11	Uued kogemused	6
uued kogemused		
12	Tundmaõppimist võimaldav kokkupuude	5
lauaosadus (3), kohtumisõhtu/ tutvumisõhtu (2)		
13	Kristlike saadete koordineerimine	4
kristlikud saated (3), pereraadio (1)		
14	Üritused noortele	4
üritused noortele, kirikutevahelised noorteüritused, noortelaager, suvelaager		
15	Ühine minevik	3
ühised kogemused/ ühine minevik		
16	Kirikute Maailmanõukogu	3
Kirikute Maailmanõukogu		
17	Allianssliikumine	2
allianss, allianssliikumine		
18	Kirjanduse vastuvõtt, trükiste jagamine	2
kingitud kirjandus, trükiste jagamine		

3.1. Andmestiku kirjeldus

Andmestiku moodustab kokku 172 tsitaati, mis on grupeeritud 40 alamkategoriasse ja mis moodustavad 18 kategooriat. Kuna mõned tsitaadid on korraga kahes või enamas alamkategorias ei vasta tsitaatide summa (33+25+22+16+15+14+13+11+11+9+6+5+4+4+3+3+2+2=198) tsitaatide arvuga (172). Järgnevalt kirjeldab autor andmestikku ülevaatlilikult. Samuti põhjendab siinkirjutaja vajadusel, miks teatud kategooriaid pole omavahel ühendatud.

- Kategoorias 'isiklikud suhted' esines 33 tsitaati kõigilt 9 informandilt. Joosep Tammolt oli 7 tsitaati, Helari Puult 6, Peeter Roosimaalt 5, Toivo Pillilt 5, Aare Tammelt 4, Ermo Jürmalt 3, Kristiina Krabi-Klanbergilt 1, Pille Havakatsilt 1, Risto Tammelt 1. „/.../ Aga Liidu enda sees tol ajal oli, noh igäiks tegi ikkagi põhiliselt oma tööd ja koguduslikku tööd ja püüdis seda arendada, ja nii väga aktiivsed ka ei olnud need suhted väliselt. Et need suhted olid kas isiklikud või niisugused ametlikku laadi. Või kohalikud, sõpruskonna tasemel. Aga noh sõpruskondlikke suhteid, neid ei tohiks nagu alahinnata, jah.” tõdes Joosep Tammo,

vastates esimesele küsimusele „mis tähendus oli Sinu jaoks kirikutevahelistel suhetel 1985–1989?”.

- Kategoorias 'teoloogiline koostöö' esines 25 tsitaati samuti kõigilt 9 informandilt. Antud kategooria sulatas autor üheks algsete koodide 'haridustöö' ja 'teoloogiline koostöö' baasilt. Peeter Roosimaalt 7 tsitaati, Ermo Jürmalt 6, Kristiina Krabi-Klanbergilt 3, Aare Tammelt 3, Pille Havakatsilt 2, Helari Puult 1, Toivo Pillilt 1, Risto Tammelt 1, Joosep Tammolt 1. „Üksteise mõistmine, teiste konfessioonide tegelaste mõistmine oli väga minu jaoks oluline. Ja selliselt võisin hiljem ka väga lähedalt ja vabalt [Tartu] ülikooli usuteaduskonnas õpetegevuses osaleda.” meenutas 90ndatel Tartu Ülikoolis lektoriks olemise aega Peeter Roosimaa. „Ja suvel siis valiti mind seminari rektoriks. Septembris läks lahti, uus hoone avati. Ja seal on ju õppinud: luterlasi, adventiste, metodiste, [ka] Eesti Kristlikust Nelipühi Kirikust, karismaatilisest episkopaalkirikust. Ja võib olla veel mujalt. Nii et meie õppetöö tegelikult oli ju kirikutevaheline.” meenutas Ermo Jürma aastast 1994 Kõrgema Usuteadusliku Seminari rektoriks olemist, kui küsiti, mis muutus 89. aastast alates kirikutevahelistes suhetes.

- Kirikute nõukogu temaatikas (või noortenõukogu teemadel) esines 22 tsitaati 8 informandilt. Joosep Tammolt 6, Peeter Roosimaalt 4, Helari Puult 3, Ermo Jürmalt 2, Kristiina Krabi-Klanbergilt 2, Pille Havakatsilt 2, Toivo Pillilt 2, Risto Tammelt 1. „Täiesti omaette nähtus veel ma lisaks siia juurde, oli Eesti Kirikute Nõukogu rajamine. Ma arvan, et see väärrib omaette tähendust ja see, et EKB liidu esindajad olid seal kohe algusest peale kohal, räägib niisugusest oikumeenilisest olukorrast ja oikumeenilisest valmidusest üksteist kuulata, aga samas ka võimest midagi panustada või anda sellesse oikumeenilisse, noh, kui võin kasutada seda sõna, siis 'vestlusringi' ja otsustusolukordadesse.” tõdes Toivo Pilli, kui temalt küsiti, mis tähendus oli tema jaoks kirikutevahelistel suhetel vahemikus 1985–1989.

- Kategoorias 'rahvusvaheline koostöö' esines 16 tsitaati 6 informandilt. Toivo Pillilt 5, Ermo Jürmalt 4, Kristiina Krabi-Klanbergilt 3, Risto Tammelt 2, Aare Tammelt 1, Helari Puult 1. Toivo Pilli meenutas 90ndate lõpul toimunud diskussiooni, kus luteri kirik ja Vene Õigeusu Kirik soovisid avalik-õiguslikku staatust: „Me saime välismaalt tuge. Pöördusime ka mitmete erinevate institutsioonide poole selle sellel teemal ja see ei läinud ka seadusandlusesse sisse. Et ikkagi ühelgi kirikul ei ole eristaatust. Me kõik oleme selles mõttes

vaba-kirikud, et meil ei ole riigikirikut Eestis ja see oli EKB liidu jaoks ka väga tähtis. Teistele väiksematele vabakogudustele, metodistidele ja teistele ka”.

Kategooriad 'rahvusvaheline koostöö' ja 'rahvusvahelise humanitaarabiga tegelemine' on eristatud tsitaatides endas oleva sõnastuse järgi. Kui üks informant räägib „/.../ Pärnusse tuli üks misjoniorganisatsioon”, teine ütleb „/.../ tuli laev-abi”, siis üks räägib mõlemapoolsest misjonikoostööst, teine samast asjast kui humanitaarabist, mida vastu võtta. Mõlemad rääkisid samast olukorrast, lihtsalt erineva nurga alt.

- Kategoorias 'misjon' esines 15 tsitaati 6 informandilt. Risto Tammelt 5, Pille Havakatsilt 4, Joosep Tammolt 1, Helari Puult 1, Ermo Jürmalt 2, Kristiina Krabi-Klanbergilt 2. „Noh me püüdsime, nagu näidata, mitte ainult liidu noorte tasemel tegelikult, ka samal ajal, samasse aega jääb ka see, kui ma olin Pärnu Sool&Valgus koguduse noortejuht. Et kõnetada, et näidata ühelt poolt, et kirikus käivad noored on samasugused noored nagu kõik teised. Teistpidi tuli ka kasutada sellist noorte keelt kirikus. Oli nagu mõlemat pidi suund. Noh ütleme, jah, see arusaamine, et et ajame nagu üht asja, see järjest enam nagu süvenes.” tõdeb Risto Tamm, kui vastas, milliseks kujunesid kirikutevahelised suhted 2004. aastaks. Üks alamkategooriaid 'piiblipäevad' oleks võinud kuuluda ka kategooriasse 'üritused noortele'. Selle 'misjoniks' kategoriseerimine oli ilmselt tingitud autori enda seotusest ja kogemustest piiblipäevadega. Siinkirjutaja osales piiblipäevadel viimati aastal 2018 ja enne seda veel kolmel korral. Olles alati seda misjoni-keskkonnana näinud, ununes vanusele (kui sihtgrupile) mõtlemine.

- 'Ühiskondliku koostöö' kategoorias oli 14 tsitaati 6 informandilt. Risto Tamm 4, Pille Havakats 3, Helari Puult 3, Ermo Jürmalt 2, Kristiina Krabi-Klanberg 1, Joosep Tammolt 1. „Loomulikult olid piiblipäevad, mis oli selline formaat, milles, kus me alati ootasime, et see, sinna tuleb ka teiste koguduste Eestimaa konfessioonide inimesi, noori, et see sellise suunitlusega me tegime, et me ei taganud sealt suurt EKB liidu identiteeti, vaid pigem, et see kui mina olin noortesekretär, siis see põhipõhiasi oli see, et kuidas kõnetada siis selle aja noort selles keeles, millest ta aru saab.” kirjeldab Risto Tamm 90ndate lõpus ja milleeniumi alguses eestveetavat Liidu noorsootööd. Selles tsitaadis on näha nii ühiskondlikult avatud meelestatust kui misjonimeelsust. Nagu ülal öeldud, siis tsitaate, mis kategoriseeriti korraka mitmesse koodi, on mitmeid.

- 'Muusikatöö' kategoorias esines 13 tsitaati kuult intervjueritavalt. Aare Tammelt 3 tsitaati, Risto Tammelt 3, Ermo Jürmalt 3, Helari Puult 1, Kristiina Krabi-Klanbergilt 2, Toivo Pillilt 1. „*Meil oli vahepeal isegi [luterlastega] ühine laulukoor ja pidasime surnuaiapähi koos. Meie poolt oli hea võimendus, mille ma Soomest oli toonud. Jah, ja siis me teenisime. Ridalas oli kaks surnuaeda, siis me tegime nii, et ühel aastal olin mina uues surnuaias ja tema vanas, kõnelemas, koos olime ikka ka. Ja siis tema vanas, mina uues, mina vanas, tema uues. Nii kordamööda tegime. Peeter Paenurm oli siis õpetaja.*” kirjeldas Aare Tamm oma kogemusi kui rääkis algatuseks, mis tähendus oli tema jaoks kirikutevahelistel suhetel 1985–1989.
- Kuus informanti rääkisid 'vabakogudusliku identiteedi kujunemisest' oikumeeniliste suhete kontekstis. Neid tsitaate oli kokku 11. Toivo Pillilt 3 tsitaati, Joosep Tammolt 2, Helari Puu 2, Kristiina Krabi-Klanberg 2, Peeter Roosimaa 1, Pille Havakatsilt 1. Toivo Pilli kommenteerib 2004. aastaks välja kujunenud oikumeenia tähendust: „*Ma arvan, et aastaks 2004 ja Eesti vaimulikud maastikul ja ka EKB liidu jaoks näiteks Eesti Kristlik Nelipühi kogudus, aga karismaatilised kogudused, näiteks nagu “Elu Sõna”, on muutunud hoopis endastmõistetavamalt usumaastiku osaks. Nad ei tekita enam sellist segadust või ärevust: et noh, mis nüüd nagu toimub või mis on? Et selline arusaamine, et me tegelikult oleme nagu ühes paadis või me nagu esindame mingil moel nagu samalaadset usuliikumist. Mina nimetan seda selliseks baptistiliseks usuliikumiseks. See on enda usu peale ristimise liikumine ja ja võib olla, et need liikumised ise ka enam ei olnud nii ekspressiivsed, nagu nad oma tegevuse alguses olid. See on kindlasti üks, vähemasti vabakoguduste suhteid puudutav aspekt.*”
- 'Rahvusvahelise humanitaarabiga tegelemise' mõtteid oli 11 tsitaati viielt informandilt. Toivo Pillilt 4 tsitaati, Joosep Tammolt 3, Risto Tammelt 2, Aare Tammelt 1, Ermo Jürmalt 1. Toivo Pilli ütleb: „*Eks ikka kasutatud riided ja ja toiduabi, et see hakkab muutuma ikka oluliseks. Üheksakümnendatel aastatel ma tean, et näiteks Salemi koguduse ehituse juures oli see väga oluline. Selle kaudu kaeti töötajate-töötajate, ehitusel töötavate inimeste, toidulauda ja ja mõnikord võis välismaa kohvipaki eest autojuht ka mitu tundi tööd teha hea meelega vedada kive või või teha midagi niisugust, kes ei olnud koguduse liige.*”
- Kolm informanti (Joosep Tammo, Peeter Roosimaa ja Ermo Jürma) rääkisid 'piiblitööst' (selle tõlkimisest, eksemplaride levitamisest, õpetamisest) kui oikumeenilisest

koostööst. Kokku üheksa tsitaati. Selle võinuks ehk kategoriseerida 'teoloogiliseks koostööks'.

Joosep Tammo ütleb: „Aga ka kirikutel endal oli praktilisi vajadusi, et koostööks. Ja üks nendest oli, kuna esmakordselt lasti sisse suur hulk, ja nii ma ei oska praegu ütelda, kas 30 000 (ma võin eksida arvus), piibleid, jagamiseks. See oli nagu see suur sula, Gorbatšovi suure sula sündmus. Ja aga vot need piiblid tuli kuidagi jagada. Ja siis pidid kirikud omavahel nagu kokku leppima need kvoodid ja ja mis alusel toimub. Ja eks praktilised põhjused olid. Ja ja võib olla ka sellel lainel võis olla ka usuasjade volinikul mingisugune nägemuses või kujutus, et sellega hoiab, hoitakse ka kirikutes toimunud arengut kontrolli all.”

Peeter Roosimaa meenutab, kuidas 1985–89 aastatel avanes koostööks piiblitõlke valdkonnas: „Aga näiteks sai lugeda läbi koos Ermo Jürmega Toomas Pauli Uue Testamendi tõlke ja seda siis pärast Pauliga arutada, teha oma ettepanekuid. See oli ka niisugune väga tore ja asjalik koostöö. Mitmeid ettepanekuid ta arvestas. Paljude asjade juures, noh, põhjendas, miks asjad ja olukorrad on just sellised, nagu nad on.”

Seda koostööd meenutab ka Ermo Jürma: „Aga kirikute vahelises plaanis oli minu jaoks üsna oluline 87. aasta kevad. Nimelt Toomas Paulil oli valminud Uue Testamendi tõlge. Ja selle väljaandja on kaks aastat hiljem luteri kiriku konsistoorium. Aga kaks aastat enne nad palusid ka, et teised kirikud selle tõlke kohta annaksid oma arvamuse. Ja siis oli meil 3 päeva, 3 korral, 3 päeval, põhjalikumad kohtumised Toomas Pauliga. Ja meie poolt olid siis Peeter Roosimaa, Joosep Tammo ja Ingmar Kurg ja me rääkisime väga sisuliselt ja asjalikult sellest uuest tõlkest. Meil oli usaldus temaga ja austus üksteise vastu ja ka päris suur pikk rida meiepoolseid ettepanekuid viidi sellesse väljaandesse sisse. Noh, see oli nagu minu jaoks niuke usaldus ja väga elav kontakt, sest see puudutas meid, kõiki kirikuid. Ja kuna tegelikult metodisti kogudustel ei olnud veel niiõelda teoloogi, kes oleks saanud õppida, siis ka nemad ütlesid, et meie kostame ja ütleme ka nende arvamuse.”

Oikumeenilisi suhteid meenutades lisab Peeter Roosimaa olulise mõtte ka tervikpiibli tõlkimisel tekkinud kontaktidest: „Jah, ja üsna tihedad sidemed tekkisid ka seoses piibli-toimkonnas tööle hakkamisel Vello Saloga, preester Vello Saloga katoliku kirikust.” Pikemalt tõi esile tervikpiibli emakeelde toomise teemat Ermo Jürma: „Siis 14. detsember 1991

taastatakse Tallinna raekojas Eesti Piibliselts. Ja järgmise aasta algusest algab siis ka minu kaastöö Eesti Piibli toimkonnas. Me hakkame seda uut tõlget ette valmistama. Ja seal oli nüüd siis natuke laiem juba see ring, kes tegeles selle tõlkega. Või täpsemalt öeldes: see on revideeritud väljaanne. Vanas Testamendis [oli tõlkimise aluseks] see 68. aasta oma ja Uue Testamendi osas Toomas Pauli uus tõlge. /.../ Ja seal olid erinevad inimesed luteri kirikust, algul ka korraks õigeusu kirikust, aga hiljem praktiliselt meie jäime siiski niiöelda kolmekesi teoloogiliselt seda asja vaatama. Mina, Peeter Roosimaa ja siis luteri kirikust Randar Tasmuth. Aga meil oli tegelikult natukene kaugem taust, või tähendab, kõik me vaatasime läbi kõik kohad, mis tulid erinevatest kogudustest kirjalikult. Nii et Eesti kirikud olid juba oma ettepanekutega väga paljud selle taga. Jah, see võttis minu käest ka muidugi päris palju aega ja energiat. Tuli ikka tugevasti lugeda ja töötada algkeeltega. /.../ see oli minu kanal, kus ma nägin kirikute koostööd.”

- ‘Uued kogemused’ kategoorias esines kuus tsitaati viielt informandilt. Ermo Jürmalt 2 tsitaati, Helari Puult 1, Pille Havakatsilt 1, Toivo Pillilt 1, Risto Tammelt 1. „Aprillikuus olin ma valitud nõukogude baptistiliidu esindajaks ja külastasin Norra riiki. 10 päeva. Olin 5 päeva sealsete luteri koguduste keskel ja 5 päeva baptistiliidus. Nimelt kutse tegi ühinenud piibli seltside esindaja Sverre Smaadahl, kes aitas ka varsti meie piibliseltsi taastada ja oli niuke otsustav isik. Ja varem, aasta varem, oli käinud Tartu Pauluse koguduse õpetaja praost Harald Tammur aga seekord nad soovisid, et läheks keegi baptistidest, ja kuna mul on natuke võõrkeeleoskust, siis Moskva saatis mind. See avas nagu suurema ja laiema ringi, arusaamise, ka luteri kirikust ja tööst välismaal. Ja juunikuus ja juulis, natuke pikem lõik oli. Nüüd tuli Sverre Smaadahl abikaasaga ja nad külastasid siis Nõukogude Liitu. Just ka selle mõttega, kuidas piiblitööd siin arendada ja olid siis kontaktid ka Moskvast õigeusu akadeemias ja samuti ka Leningradis ja Armeenias kiriku keskuses. Ja ma võisin kõige selle nagu kõrval olla ja no tõlkida ja külastasime ka õigeusu kirikuid, baptisti kirikuid. Käisime ka vist sealses Moskva süinagoogis ja ka muhameedlaste juures ja ma nägin teisi ka ju. Ja eks see mind ka lükkas piiblitöödele lähemale.” andis vastuseks Ermo Jürma, kui temalt küsiti, kas ja mis muutus tema jaoks kirikutevahelistes suhtes aastal 1989. Seesugused uued kogemused olid kultuurivahetuskogemused. Tekkisid võrdlusemomendid, mida varem – reisimisolukorra piiratuse tõttu – ei saanudki tekkida.

- ‘Tundmaõppimist võimaldav kokkupuude’ kategooriasse läks viis tsitaati kolmelt. Kristiina Krabi-Klanberg 3, Joosep Tammo 2, Helari Puu 1. „Mina mäletan põhiliselt ikkagi

sellist, et tutvuti kui kutsuti külla, et siis tutvuti omavahel inimestena, aga tutvuti omavahel ka kirikutena. Selles mõttes, et igaüks esindas siis mingit liikumist ja ja kui kellegil oldi parajasti külas, siis seda liikumist võib olla tutvustati rohkem. Et pigem sellised nagu kohtumis-tutvumisõhtud, et ma siukest nagu väga süsteemset koostööd rohkemaks nagu ma ei mäleta.” tõdes Kristiina Krabi-Klanberg, meenutades, mis vormis väljendusid kirikutevahelised suhted tema kogemuses kirikute nõukogu noorte seas.

- ‘Kristlike saadete koordineerimine’ kategoorias oli neli tsitaati kahelt: Ermo Jürmalt ja Peeter Roosimaalt mõlemalt võrdselt. *„No näiteks, eksju, et oli võimalik Eesti raadiosse neid hommikupalvusi hakata pidama. Seda nõuka ajal veel ei ei olnud.”* tõdeb Peeter Roosimaa 90ndate alguse kohta.
- ‘Üritused noortele’ kategoorias oli neli tsitaati neljalt informandilt: Aare Tamm, Ermo Jürma, Risto Tamm ja Helari Puu. *„/.../ kui ma ise noortejuht olin, siis korraldasime ka kirikutevahelisi noorte üritusi. Umbes niimoodi korra või kaks aastas. Et kus siis oligi kutsutud erinevate koguduste noortejuhid, koos oma noortega.”* rääkis Risto Tamm kogemusest 90ndate lõpus ja milleeniumi alguses.
- ‘Ühine minevik’ kategoorias oli kolm tsitaati kolmelt: Joosep Tammo, Toivo Pilli ja Risto Tamm. Toivo Pilli meenutab: *„No mingis mõttes me tulime kõik nõukogude ajast, kus me paratamatult jagasime elu ateistlikus, ja kirikute ja usuelu suruvas, riigis. Mis teatud mõttes tõi meid üksteisele lähemale.”* Joosep Tammo tõdeb sarnaselt: *„/.../ üks on isiklikud suhted, mis olid erinevate konfessioonide pastorite vahel nõukogude režiimi ajal välja kujunenud, sest no kõik olid ühesuguse poliitilise ja ideoloogilise surve all.”* Risto Tamm koges sarnast sotsiopoliitilist kristlasi ühendavat mõju aga palju hiljem. Nii ütleb ta 2004. aastaks väljakujunenud oikumeeniliste suhete kohta: *„Jah ütleme, et selline, selline suurem nagu teineteise nägemine, ja see jällegi sellest sellest sarnasusest kinnihoidmine, arvan, et selle kahetuhandete aastate alguseks kasvas, jah. Eks sellele andis tõuke ka selline, noh, ühiskonnas toimuv väga suur, võiks öelda välisele edule orienteeritud hoiak. /.../ Ühesõnaga sa tunned, et et meid ei ole siin nii palju. Ja, et meil on see üks asi ajada. Ma arvan, et see tunne järjest on süvenenud, või süvenes, ja noh, aitas kaasa.”*

- 'Kirikute maailmanõukogu'. Ermo Jürma mainis Kirikute Maailmanõukogu ainsana: „*Aastal 1948 ju moodustati Genfis Kirikute Maailmanõukogu, mis pidi olema ristiisu kirikute oikumeenilist liikumist juhtiv organisatsioon.*”
- 'Allianssliikumist' mainisid kaks informanti Helari Puu (1), Ermo Jürma (1): „*Ka evangeelse alliansi asi, seal ma daatumeid täpselt ei mäleta, kas see tuli natuke hiljem, tõenäoliselt, või või kuidas see oli, et noh hakati nagu mingeid asju rohkem koos tegema.*” ütles Helari Puu teise küsimuse juures, mis uuris 89. aastal toimunud oikumeeniliste muutuste kohta.
- 'Kirjanduse vastuvõtt' kategoorias oli kaks mõtet kahelt: Joosep Tammolt ja Toivo Pillilt: „*Ma olin ise aastast 88 alates Elvas vaimulikul tööl ja noh, täpselt ma ei mäleta neid aastaid, aga suhteliselt varakult sealt hakkasin saama näiteks Soomest vaimuliku kirjanduse saadetisi.*” ütles Toivo Pilli suhteliselt intervjuu algfaasis vastates esimesele küsimusele.

3.2. Tulemuste hindamine

Tulemuste hindamisel vaatab autor veel kord andmetele, mille ta kogus intervjuudest. Ruumi kokkuhoiu huvides on hinnatud kümmet populaarseimat kategooriat. Hindamisse on kaasatud Ülo Meriloo sõnavõttud ning vajadusel on viidatud teistele allikatele.

Isiklikud suhted

Eesti oikumeeniat vaatluse all olnud perioodis mõjutanud isikute nimesid käis üheksast intervjuust läbi ca 20, kellest kolme mainiti kahel korral või rohkem. Intervjueeritavad tegutsesid 1985–2004 erinevates paikades üle Eesti, aga korduvalt mainiti nimesid Toomas Paul, Harri Haamer ja Einar Soone. Intervjuu läbiviija ei küsinud kordagi nimesid ega suunanud nimesid ütlema. See teeb korduvalt mainitud nimed eriliselt kaalukaks. Hästi võtab teema kokku Ermo Jürma, kes kommenteeris 1985–1989 vahemikus toimunud noortelaagrite kohta: „*.../ seal üks sideisik oli kindlasti ka minu jaoks Harri Haamer, - väga tuntud luteri õpetaja, - kes nagu andiski pilti nagu teistest kirikutest, ka luteri kirikust.*” Ta viitab asjaolule, et võtmeisikutega hea kokkupuude lõi edaspidiseks eelduse teineteise (ja kolmandate jne) vaadete tundmaõppimiseks: „*Ja me tundsimme huvi vastastikku meie*

usuteaduse instituudi konspektide vastu. Ja nemad [luterlased] lugesid ka meie [baptistide] kaugõppe kursuse neid arvukaid konspekte, mis olid trükitud.” meenutab Ermo Jürma.

Teoloogiline koostöö

1989. aastal taasavati Kõrgem Usuteaduslik Seminar koostöös Eesti Metodisti Kirikuga. Enne seda toimus oikumeeniliselt meelestatud, vabakoguduslikult eestveetud mitteformaalne õppegevus Pärnus „Haraka instituudis”: *„Meie juures oli siuke “Haraka” [nimetus tänavanime järgi] instituudi laadne asi, kus me, kas iga kuu, - või siis natukene harvem ka vahel -, saime kokku ja lihtsalt tegime ettekannet ja suhtlesime, ja nii. See ei olnud seotud isegi otse ühegi kirikuga ega kogudusega.”* kirjeldab Joosep Tammo oikumeenilist mitteformaalset õpet, mis toimus Pärnus. Ermo Jürma meenutas intervjuus Tartu Teoloogia Akadeemia rajamist: *„Ja mõne aja pärast ju ka Eenok Haameri initsiatiivil avatakse Tartus ka Tartu Teoloogia Akadeemia. Kas seal õpib meie vendluse inimesi ja teisi. Nii et võib öelda, et sealt edasi on läinud teoloogiline haridus kirikutevaheliseks päris mitmes liinis.”* Peeter Roosimaa väärtustas eriliselt ajavahemikku 1989. aastast kuni 2004. aastani. Tema mainitud 'õppetegevuses osalemine' ei tähendanud neil aastatel mitte enam niivõrd õppimist, kuivõrd õpetamist. Lisaks Kõrgema Usuteadusliku Seminari rektoriks olemisele aastatel 89–94 oli Peeter Roosimaa 91–94 Tartu Ülikool usuteaduskonna dotsendi kohusetäitja, 94–98 Tartu Ülikool usuteaduskonna dotsent, 97–98 paralleelselt ka Tartu Ülikool usuteaduskonna dekaan ja 1998–2004 Tartu Ülikool usuteaduskonna üks lektoreid⁴⁸. Tänapäeval on tema koostöö Tartu Ülikooliga säilinud ja ta õpetab emeriitdotsendina. Kui siinkirjutaja küsis Aare Tammelt, mis muutus 1989. aastal kirikutevahelistes suhetes, kas tema jaoks muutus midagi, vastas ta: *„No mul olid väga head suhted juba enne. Ma olen [EELK] usuteaduse instituudis ka mingi aeg õppinud, nii et Moskvas õppisin 1976 kuni 1978. UI-s õppisin ka üks pool aastat ja Saksamaal piibliinstituudis “Logos”, Bielefeldis, ka. Nii, et sealt juba nendest aegadest olid mul head suhted kõigiga, kellega siis kokku sain. No põhiliselt luterlased. Metodistid ka.”* Kõikide informantide vastustest ilmnes, et haridusalane koostöö oli nende jaoks oikumeenias oluline valdkond: oli see siis noortejuhtidele mõeldud juhtimiskoolitusvõimaluste tekkimine tänu sellele (seda mainis näiteks Kristiina Krabi-Klanberg) või mitteformaalsed konspektide vahetamised (ehk teadmiste jagamine). Teoloogilise koostöö ühiskondliku mõõtme võtab hästi kokku Ermo Jürma: *„Siis tuleb üle-eestiline usuõpetusealane konverents meie seminaris*

⁴⁸ Peeter Roosimaa CV, Eesti Teadusinfosüsteem, https://www.etis.ee/CV/Peeter_Roosimaa (vaadatud aprillis 2025).

märtsikuus 1995. Tähendab [seal]püütakse ühiselt leida võimalusi, et usuõpetus võiks jõuda ka meie koolidesse. Ja selle alguse juures on ka siis meie seminar koos teiste kirikutega.” Ka lauliku „Vaimulikud laulud” (1997) loomise protsess oli teatud mõttes teoloogiline koostöö, kuna lauluraamatusse ei valitud suvaliste heliloojate suvalist repertuaari, vaid õpetuslikult läbikatsutud vaimulikke laule. Sellest aga pikemalt kategoorias „muusikatöö”.

Kirikute nõukogu

Eesti Kirikute Nõukogu rajati 1989. aastal nelja kiriku (EELK, VÕK, EMK, RKK⁴⁹) ja kahe koguduste liidu (SPAKEL, EEKBKL) osalusel. Seda ajaloolist fakti mainisid kaalukana seitse informanti. Üks, kes seda ei maininud, aga hilisemat aega puudutavates vastustes kirikute nõukogu väärtustas, oli Risto Tamm. Küsimusele „mis tähendus oli sinu jaoks kirikutevahelistel suhetel 1985–1989?” vastas ta: „*No kuni aastani 1992 mul puudus igasugune huvi või arvamus kirikute vaheliste suhete kohta. Ma ei olnud veel kristlanegi.*” See selgitab, miks ta kirikute nõukogu rajamist ei maininud. Rääkides edasi 90ndatest kuni aastani 2004, ütles ta: „*Peale seminari lõppu, jah 97–98, oligi, ma sain Liidu noortesekretäriks. Ja üks osa sellest tegevusest oli siis ka EKN-i raames selline kirikute vahelises koostöös osalemine.*” Aare Tamm ainsana kirikute nõukogu tegevust ei maininud. Tema poeg Erki Tamm on tänaseni kirikute nõukogus asepresidendi rollis⁵⁰. Nii võiski EKN-i mainimata jätmine tuleneda sellest: perekonnas on tänaseni keegi, kes seal aktiivselt tegutseb. Pille Havakats oskas oma kirikute nõukogu kogemust hinnata konstruktiivselt: „*/.../ ma olin Eesti kirikute noortenõukogus. Ka seal oli see, et „teeme ühist asja!”. Ühed ütlevad: „Teeme suure evangeelse ürituse.”. Sealsamas, teised kirikud või konfessioonid ütlevad: “Ei, see ei ole see, mida me saame koos teha.” /.../ Selle koha pealt oli keeruline. Riidu ei mindud. Aga tulemust ei tulnud. Tahet oli.*” Siinkirjutaja meelest on Pille Havakatsi näol tegemist eesmärgist kannustatud vabakirikliku juhiga. Selline vastus peegeldab informandi lihtsat soovi teha oikumeenilises valdkonnas eesmärgipärast, misjonist inspireeritud koostööd. Natukene meenutas vastus intervjuud Kristiina Krabi-Klanbergiga. Kui siinkirjutaja küsis Klanbergilt, kuidas kirikute noortenõukogu töös väljendusid kirikute vahelised suhted, vastas ta: „*[...] see oli kergem tekkima protestantlike koguduste vahel, sest vanad kirikud veel, no*

⁴⁹ Rooma-Katoliku Kirik osales algul vaatlejana. RKK liitus EKN-iga 1994. aastal: „Kristlikud ja mittekristlikud usuühendused Eestis”, Folklore.ee, <https://www.folklore.ee/tagused/nr14/plaat.htm> (vaadatud aprillis 2025)).

⁵⁰ „EKN valis juhatuse”, Eesti Kirikute Nõukogu, 23.01.2025, <https://ekn.ee/ekn-valis-juhatuse/> (vaadatud aprillis 2025).

kuidagi kompasid või nagu ei olnud veel nii avatud. Et ma arvan, et see oikumeenia valmidus on olnud noorte puhul küll, mulle tundub, pigem nagu protestantlike liikumiste käes. Et need vanad kirikud on järk-järgult kaasa tulnud.”

Rahvusvaheline koostöö

Eesti kogudustel puudus Nõukogude Liidu päevil sisuline kontakt välismaailmaga (v.a suhted venekeelses Nõukogude Liidus). 1980ndate lõpus olukord muutus. Ülo Meriloo osales baptistide suvekonverentsidel Rootsis ja Soomes vahemikus 25.05.–8.07.1987. „*[Soome Vabakiriku poolt korraldatud] konverentsil jäi südamesse vaimuliku uuenemise vajadus. Täna sin kutsujaid ja vastuvõtjaid, kes olid pikkade aastate vältel Eesti vendlusele palju ohvreid ja abi saatnud. [Linna]väljakul lehvisid paljude riikide lipud, meenutades külalisi, misjonipõlde ja 12-tuhandelise liidu ohvreid.*⁵¹”. Ermo Jürma mainis mitmeid välisreise: reisi Nõukogude Liidu avarustes aastal 1988 ning reisi Norra Kuningriiki. Nendest vastustest ilmneb, et rahvusvaheline mõõde pakkus uus taipamisi. Sellega koos käis võrdlusemomentide tekkimine, mida muidu ei tekkinuks. Aare Tamm avas rahvusvahelist paradigmat hoopis teise nurga alt, tutvustades pensionärideühendust „Eelim”, mis rajati rootslaste eeskujul ning nende rahalisel toetusel aastal 1998: „*Pensionäride ühenduse alus on ikkagi Rootsist ja RPG, Rootsis “Riksverbundet pensionergemainstat*⁵²”. *Mul tekkisid väga head sidemed, mis on tänase päevani. Olen käinud nende teenistusel jutlustamas Rootsis. Nad on rahaliselt väga tugevalt meid toetanud. Mitte enam, aga alguses. [...] Mina pean küll ütleva, et ma olen kõigi uskkondadega väga hästi läbi saanud ja tänase päevani, ja kui ütleme 26 aastat on “Eelim” toiminud, see kristlik pensionäride ühing. Meil ei ole mitte ühte vaidlust ega konflikti tekkinud. Abiks on ka õpetaja-pastor Heino Meri. Tõrva pastori [Margo Meri] isa. Tema ise oli pastor aastaid. Ja siis teine abi mis mul pensionäride ühingu veel, on luteri kiriku jutlustaja olnud, kummalgi jahm, tema on Richard Eli. Mul on seal toredad abilised ja asi käib hästi.*” Euroopa Baptistiföderatsiooniga koostööd mainisid Kristiina Krabi-Klanberg ja Helari Puu. Kristiina Krabi-Klanberg vastas küsimusele, mis puudutas ajavahemikku 89. aastast kuni 2004. ja rõhutas rahvusvahelist mõõdet: „*Et see vist on nagu selle perioodi läbiv [teema], nagu me ütleva. Ka sellised rahvusvahelised koostööpartnerid, et rootslased aitasid eestlasi. Soome Vabakirik aitas eestlasi. Nagu, kas alustada või üldse nagu mõtestada seda tööd, et mida võiks teha ja kuidas võiks teha ja võimestada neid inimesi, kes kes olid valmis*

⁵¹ Ülo Meriloo, *Välisreisid*, digitaliseeritud memuaaride ja mälestuste käsikiri, 2001, 8.

⁵² Kirjapilt ei pruugi olla õige, kuna siinkirjutaja ei oska rootsi keelt.

seda [laste- ja noortetööd] tegema.” Selle vastuse kategoriseeris siinkirjutaja ühtlasi ka teoloogiliseks koostööks, kuna Kristiina Krabi-Klanberg rõhutas noorsootöö mõtestamise aspekti (sh Soome Vabakiriku initsiatiivi). Kirikute Maailmanõukogu mainis intervjuudes vaid Ermo Jürma ja sedagi külma faktina. Rahvusvahelist oikumeeniat iseloomustas kõige paremini antud perioodis sõpruskoguduste temaatika (kategoriseeritud isiklikeks suheteks) ja misjon (Soome ja Rootsi suundadelt).

Misjonit sõnades kasutas üksnes Risto Tamm, kes kommenteeris positiivselt kaheksakümnendate lõpus Eestisse tulnud misjoniorganisatsiooni „*Shalom*” tegevust. Joosep Tammo kasutas korra fraasi ’evangeeliumi kuulutamine’, Helari Puu mainis, kuidas 89. aastal kirikute nõukogu rajamine ja riigikorras toimunud muutused löid fooni usalduslike suhete tekkeks kindla eesmärgiga: *„Ei, no see ikkagi lõi sellise usaldusliku sõbraliku, noh see, et me lihtsalt teineteisega tahame rääkida, see oli see oli tõesti ainult ju algus, et et me tahamegi ka koos asju teha. Ja koos kuhugi kuhugi jõuda selle kristliku sõnumiga.”* Kristliku sõnumiga kuhugi jõudmist väärtustasid ka Liidu noorsootöötajad Kristiina Krabi-Klanberg, Risto Tamm ja Pille Havakats. Kristiina Krabi-Klanberg kommenteeris Piiblipäevade fenomeni 90ndatel: *„Piiblipäevad olid olnud, aga sellele tekkis nagu selline palju suurem mõõde, et need olid ikka sajalised üritused. 3-4-5 [sada], ei mäletagi, Raplas oli vist ülisuur, jään nagu selle arvuga raskustesse, aga et ikkagi piiblipäevad läksid nagu sõna otseses mõttes massiürituseks.”* Evangelisatsiooni mainis Ermo Jürma, kes viitas Kohtla-Nõmmel toimunud oikumeenilisele konverentsile: *„Oktoobrikuus 91 oli Kohtla-Nõmmel esimene oikumeeniline evangelisatsiooni konverents, kus ka meie liit oli päris arvukalt esindatud. Ka üks seminaris loengut pidanud õppejõud Martin Õel oli seal üks põhikõnelejatest, tuli Austriast. Ja seal olid ka mitmed teised kirikud esindatud. Hakati ühiselt rääkima evangelisatsiooni vajadusest ja olukorrast [ka] Eestis.”* Kristliku sõnumi kuulutamine oli Liidus oluline eriti 90ndatel laste- ja noorsootööd teinud juhtide jaoks.

Ühiskondlik koostöö

„Tähistasime surnuaiapäha ja teistelgi puhkudel külastasime teineteist.. Eri uue taseme lisas muidugi [see noh] uue õhustiku tulek, kus hakati jõulurahu välja kuulutama ja 1. jaanuaril aastavahetusel isegi käisin platsi peal.” ütles Helari Puu 1989. aasta 1. jaanuari kohta. Ta lisas hiljem, et kaheksakümnendate lõpus taastati koos luterlastega ka Kohila surnuaiapäha traditsioon: *„Muidu me käisime Hageri kalmistul koos, aga siis oli nii, et ja see*

langebki just sellesse ajajärku, mida sa küsid. Jah, et tulid, ühesõnaga, Hageri pasunakoor ja Hageri [luterliku kiriku] lauljad ja õpetajad. Me pidasime [aasta] esimese surnuaiapäeva jaanipäeval, kui ma ei eksi, ühes kohas ja siis augustis, kus meil traditsiooniliselt nõukogude ajal seda surnuajapäeva peeti, siis pidasime, pidasime selle teises surnuaias.” Mõeldes ühiskondlikule koostööle ei pruugi lugejal kohe seostuda kalmistupühade pühitsemine. Autor tuletab meelde, et ühiskondliku töö kategooriasse sobitati ’tähtpäevade tähistamine’ ja ’ühistegevus kogukonnas’. Veel laiemalt võttes on siia alla mahutatud ka avalikkusega suhtlemine, sest ka riigi ja kiriku omavaheline läbisaamine on seotud ühiskondliku koostöö temaatikaga. Näiteks Joosep Tammo vastas küsimusele „kas ja midagi muutus kirikutevahelistes suhetes 1989. aastal?” nõnda: „[...] kirikute juhid ikkagi tol ajal mõtlesid juba [85-89 vahemikus] ka sellele, et kuidas edasi, et milline see koostöö saab olema siis riigiga. Jah, et oli selge, et üksikult kirikud ei suuda esindada ennast, et on vaja üheskoos seda teha. Ja vot, kõik, siin langevad nagu mitmed asjad kokku, aga selleks institutsionaalseks vormiks kujunes jah, see, Eesti Kirikute Nõukogu.” Autori jaoks on selles tsitaadis olemas nii ühiskondliku koostöö kui kirikute nõukogu temaatika aspekt.

Muusikatöö (kontserdid ja jumalateenistused)

Anu Kõlar tõdeb, et: „1980ndate viimasel veerandil hakkasid Olevistesse nagu kogu meie maale jõudma poliitilise vabanemise esimesed märgid.”⁵³. Anu Kõlar teab samas raamatus lk 41 Jaanus Plaadile toetudes viidata, et „...tollase usuasjade voliniku Rein Ristlaane arvepidamise järgi toimus juba 1988. aastal üle 100 avaliku kontserdi Eesti kirikutes”⁵⁴. Arvestades toonast ajastut võinuks ehk kategooria ’muusikatöö’ ehk informantide poolt mainitud avalikud kontserdid ja jumalateenistused leida kohti ’ühiskondlik koostöö’ kategoorias. Seda lüket siiski ei tehtud, kuna muusikaalane koostöö on valdkonnaspetsiifiline (või oskusspetsiifiline) ja oli võimatu hinnata, kuivõrd vaimulik (või mittevaimulik) see tegevus toona oli. „Meil oli vahepeal isegi ühine laulukoor ja pidasime [need] surnuaiapäevad koos. Meie poolt oli võimendus hea, mille ma Soomest oli toonud. Jah, ja siis me teenisime. Ridalas oli kaks surnuaeda, siis me tegime nii, et ühel aastal olin mina uues surnuaias ja tema vanas, kõnelemas, koos olime ikka ka. Ja siis tema vanas, mina uues, mina vanas, tema uues. Nii kordamööda tegime. Peeter Paenurm⁵⁵ oli siis õpetaja.” meenutab Aare Tamm

⁵³ Anu Kõlar, *Eks teie tea... Oleviste muusikaelust aastail 1950–2012* (Tallinn: AS Pakett, 2012), 38.

⁵⁴ *Ibid.* 41.

⁵⁵ Peeter Paenurme tutvustus, Kaitseliit, <https://www.kaitseliit.ee/et/peeter-paenurm> (vaadatud 12.04.2025).

koostööd Peeter Paenurmega. „[Toomas Hendrik] Ilves oli luteri kirikus. Ja meie luteri- ja baptistikiriku vahe on kuskil 300 meetrit. Ja siis tal üks sõber suri, see oli minu sõber ka, ja siis ta oli matusel. Aga ta ei olnud veel president, just tegi seda promo, ja siis ta näitas näpuga luteri kiriku pastoraadis meie palvele peale ja küsis: “Kuidas te nendega läbi saate?” Ja ma ütlesin, et kuule, meil on ühine koor ja me teeme koostööd!“. Liidu koostöö metodisti kirikuga vaadeldaval perioodil oli niivõrd viljakas, et 1997. aastaks valmis ühine laulik. Ermo Jürma tõstis esile seda ajaloolist fakti: „Tuleks ka kindlasti nimetada, et 97 valmib koostöös meie koguduste liidu misjoni või metodisti kiriku ja nelipühi kirikuga meie uus lauluraamat; see praegune, mis meil kogudustes kasutusel on. Ja nii, et me laulsime mitme kirikuga ühiseid laule ja laulame tänaseni. Kuigi ka laulame ka teisi laule.“ Täna leiab „pruun laulik“ veel kasutust Eesti Metodisti Kirikus⁵⁶, adventistide kogudustes⁵⁷ ja näiteks Tartus reformeeritud baptistlikus koguduses „Karjane“⁵⁸ ning muidugi laialdaselt EKB liidus. Eesti Kristlikus Nelipühi Kirikus laulikut ei kasutata⁵⁹ ja Eesti Evangeelsete ja Vabakoguduste Liidus⁶⁰ kasutatakse pigem repertuaari kui füüsilist laulikut. Laulik, mille autoriteks olid heliloojad ja sõnatundlikud inimesed igasugustest vabakogudustest, baptistid, metodistid ja nelipühilased teenib siiski tänaseni jumalarahvast hästi. Hästi kirjutab poliitiliste muutuste tuules loodud kirikutevahelisest muusikakollektiivide tegevusest Anu Kõlar: „Vabadusaeg võimaldas ka kirikutevaheliste kollektivide moodustumisi. Oleviste naiskoor alustas 1993. aastal koostööd Kaarli ja Jaani [luteri]koguduste naisskooridega. Koos osaleti 1994. aasta üldlaulupeol ning edaspidi jätkati Tallinna oikumeenilise naiskoorina; muidugi jäi alles ka iga koori teenimine kodukoguduses. „/.../ oli kammerkoor Gloria, kuhu koonduseid erinevatest kogudusest pärinevad lauljad, koori tuumik, esimesed juhid, mõningane ja materiaalne ja alaline palvetugi tuli siiski Olevistest. Õieti oli Gloria eluloos mitu etappi ja varaseim neist algas juba 1980. aastal, mil koor moodustati 36 heatasemelisest lüljast eesmärgiga salvestada väärtuslikku vaimulikku muusikat. Esimesed dirigendid olid Marika Kahar, Vilgo Linask ja Viive Mäemets. Kõige elavam periood oli ajavahemikul 1988–1992, kui Eesti kirikutes, kontserdisaalides, kultuurimajades ja koolides anti üle saja kontserdi, lisaks käidi esinemas Soomes, Saksamaal, Rootsis ja Ungaris“⁶¹. Informantidest mainis

⁵⁶ Ele Paju kirjavahetuses autorile 15.04.2025.

⁵⁷ Hele Kulp kirjavahetuses autorile 15.04.2025.

⁵⁸ Kalle Limit kirjavahetuses autorile 16.04.2025.

⁵⁹ Alur Õunpuu kirjavahetuses autorile 23.05.2025.

⁶⁰ Heli Metsala kirjavahetuses autorile 21.05.2025: „Me ei ole laulikut kasutanud, kuid kindlasti oleme laulnud laulikus olevaid laule ja teinud seda näiteks jõulude ajal.“

⁶¹ Anu Kõlar, *Eks teie tea... Oleviste muusikaelust aastail 1950–2012* (Tallinn: AS Pakett, 2012), 42.

Gloria tegevust Toivo Pilli, kes pidas oluliseks rõhutada, et muusikaline koostöö oli „üks sildadest” (intervjuus autorile) kirikutevahelistes suhtes.

Vabakogudusliku identiteedi kujunemine

Siinkohal ei pea autor silmas, et loodi uut, vaid pigem (taas)avastati baptistlikku pärandit. Selle kohta võiks öelda täpsemini, et see oli Eesti vabakogudusliku identiteedi kujundamine selles mõttes, et ühiskondlikud või oikumeenilised protsessid võisid lihvida, aga suunda andsid Liidule toonased juhid, pastorig, aktiivsed liikmed. Pille Havakats kommenteeris värvikalt, kuidas milleeniumi paiku oli hääli, kes heitsid ette teiste kirikute kaasamist õpetuslikus rollis: „[...] *Vahel kutsuti meie suurüritustel [nt piiblipäevad] teistest kirikutest [teisi juhte] rääkima. Ja LNK-l on olnud kogu aeg oma juhatus. Juhatuse suured plaanid käisid alati Liidu juhtkonnast läbi, vanematekogust. Piiblipäevade kõik programmid. Ma mäletan olukordi, kus öeldi: “noh, kas meil siis omal inimesi ei ole?”, „miks me peame „väljast” võtma?”, peaksime ikka „oma inimesi võtma.”. Meil olid mõned piinlikud olukorrad, kellega oli natukene räägitud ja siis tuli [neile] ära öelda. Seda „oma” püüti väga hoida.*” Küllap oli sarnane tasakaalupunkti küsimus, kui Helari Puu ajal sõnastati religiooniõpetajatele mõeldud metoodikajuhendisse „Ajalik ja ajatu” Liidu väljakutsena: “Eesti EKB liidu ühiskondliku rolli mõtestamine ja ühiskondliku aktiivsuse ning isikliku usuelu vahelise tasakaalu otsingud⁶²”. Selle lähem arutamine toimub allpool aruteluosas. Vabakogudustele olulist riigi ja kiriku lahusust ja usuvabaduse põhimõtet käsitlesid Toivo Pilli ja Joosep Tammo. Ermo Jürma tegi mõlemat kaudselt.

Rahvusvahelise humanitaarabiga tegelemine

Kirjanduse levimise ja rahvusvahelise humanitaarabi saamise kohta ütles Toivo Pilli: „*See oli noh silmaga nähtav meeldetuletus, et me ei ela üksinda. Me ei ole üksinda oma usu praktiseerimisel. Meil on toetajaid, kes meie eest palvetavad, aga oli ka praktiline abi, et ikkagi oli ka otsene koguduste toetamine rahalises mõttes. [...] Kogudused korruga muutuvad ka humanitaarabi jagamise kohtadeks ja see oli võimalus ka kohalike koguduse ümber elavate inimestega usalduslikke suhteid luua.*” ta jätkas: „*Eks ikka kasutatud riided ja ja toiduabi, et see hakkab muutuma ikka oluliseks. Üheksakümnen datel aastatel ma tean, et noh,*

⁶² Toomas Jürgeinstein, toim. *Ajalik ja ajatu. Eesti Kirikute Nõukogu ja tema liikmeskirikuid tutvustava videoõppematerjali metoodikajuhend*, (Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 2002), 18.

näiteks Salemi koguduse ehituse juures oli see väga oluline. Selle kaudu kaeti töötajate-töötajate ehitusel töötavate inimeste toidulauda ja ja mõnikord võis välismaa kohvipaki eest autojuht ka mitu tundi tööd teha hea meelega, vedada kive või teha midagi niisugust. [Tema,] kes ei olnud koguduse liige.” Joosep Tammo, Toivo Pilli ja Risto Tamm nägid humanitaarabi jagamises ka tervikliku misjoni aspekti. Aare Tamm oli tänulik pensionärideühendus „Eelimi” rahvusvahelistele toetajatele. Ermo Jürma tõi rahvusvahelise humanitaarabi aspekti välja, kui rääkis „heast sõpruskoguduste toest”: „*Jah, me saime tugevasti humanitaarabi, julgustust, tulid nende ansambleid külla. Ka kirikute juhid käisid. Ja tuli ka välismaalt piibleid, mida meil endil ei olnud. Tõttöelda ta oli päris suure tiraaži vist 100 000, ja nii edasi, ka meie saime neid. Nii, et see oli oluline.*”

Piiblitöö (tõlkimine ja levitamine)

90ndate alguses rõõmusati oikumeeniliselt Soomest saadetud Piiblite üle⁶³. Värske tõlke emakeelde toomine Eesti Piibliseltsi poolt EKN-i egiid all kulmineerus 97. aastal. Piiblitõlke protsessis osalesid Liidust Peeter Roosimaa ja Ermo Jürma ning 94. aastast palju teisigi, näiteks Jaan Bärenson⁶⁴. EKN-i piiblitoimetuse liikmed olid lisaks Liidu esindajatele Randar Tasmuth, Arne Hiob, Velne Pihel, Eha Kõrge, „hiljem lisandusid preester Vello Salo, kirjanik Jaan Kross ja keeleteadlane Karl Pajusalu”⁶⁵. Peeter Roosimaa helistas kohe pärast intervjuu lõppemist siinkirjutajale tagasi ja soovis lisada 3. küsimuse „Milliseks kujunesid kirikute vahelised suhted aastaks 2004? Millised olid Sinu jaoks kõige tähenduslikumad sündmused ja protsessid?” puhul: „*Tähenduslik oli Piiblitõlke komisjoni loomine Eesti Piibliseltsi juures.*” See on märkimisväärne, kuna intervjuu vältel mainis ta piibli tõlkimist korduvalt. Ilmselt soovis ta, et igal juhul jääks kõlama selle tööloigu olulisus oikumeenilistes suhetes. 'Piiblitöö' sobitunuks ka 'teoloogilise koostöö' kategooriasse. Põhjus, miks autor selle kategooria 'teoloogiliseks koostööks' kategoriseerimisel kõhkles, on selles, et Ermo Jürma, Peeter Roosimaa ja Joosep Tammo rääkisid piiblitööst spetsiifiliselt, kirglikult, kuid mitmete erinevate nurkade alt: räägiti nii laadungite (piiblieksemplaride) vastuvõtmisest-levitamisest, piibli emakeelde tõlkimisest kui ka õpetuse levitamisest ja koostööst teiste maade piibliseltsingutega. Üks mõte, mis puudutas ühtaegu piibli tõlkimist ja teoloogilist koostööd tuli esile, kui Peeter Roosimaa vastas küsimusele, mis puudutas 85–89ndaid aastaid:

⁶³ Vello Salo, *Riik ja kirikud 1940–1991* (Brampton: Maarjama, 2000), 41.

⁶⁴ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009), Lea Altnurme artikkel 177-206.

⁶⁵ *Ibid.*

„Aga näiteks sai lugeda läbi koos Ermo Jürmaga Toomas Pauli Uue Testamendi tõlke ja seda siis pärast Pauliga arutada, teha oma ettepanekuid. See oli ka niisugune väga tore ja asjalik koostöö. Mitmeid ettepanekuid ta arvestas paljude asjade juures. Noh, põhjendas, miks asjad ja olukorrad on just sellised, nagu nad on. Niiet jah, ja siis ka see, et selles ajavahemikus arenes see välja, jah, see idee kirikute nõukogu jaoks.” Juhul, kui ’piiblitöö’ liita ’teoloogiline koostöö’ kategooriasse, oleks viimase näol tegemist populaarseima teemaga, milles väljendus oikumeenia tähendus. Kogumikus „Eesti oikumeenia lugu” on leheküljel 163 Toomas Pauli poolset meenutust tsiteeritud ajakirjast „Teekäija” 1989. aastal: „Piiblit tõlkides olen õppinud tundma paljusid inimesi, kes on sel või teisel kombelkaasa aidanud. Üheks ilusamaks kogemuseks oli võimalus õppida tundma mitmeid baptisti vendi. 1987. aasta kevadel istusime koos Peeter Roosimaa, Ermo Jürma, Joosep Tammo ja Ingmar Kurega miteid päevi käsikirja juures ja arutasime mõisteid, või kirjakohti, mis olid problemaatilised. Alati jõudsime lõpuks üksmeelsele seisukohale. See oli minu jaoks vennalikkuse ja tegeliku oikumeenia tore kogemus ning olen selle eest väga tänulik.”⁶⁶

3.3. Arutelu

Milles väljendus EKB liidu juhtide jaoks oikumeenia vahemikus 1985–2004?

Intervjuudest Liidu juhtidega saab järeldada, et peamiselt väljendus oikumeenia vahemikus 1985–2004 isiklike suhete tasandil. Isiklike suhete tasand tähendas ka suhteid, mis kestavad tänaseni. Aare Tamm väljendas end intervjuus nõnda: „Et mis [oli oikumeenia] tähendus, tähendus oli nii, et me saime väga hästi läbi. „Ja suhtlesime [Peeter Paenurmega], kuna mul olid juba endised suhted [olnud] head nii [Andres]Põdra kui ka [Einar] Soonega. Soone on meil siin veel Ridalas käinud. Kui ma juba pensionile jäin, on ta ka meil käinud külas. Aga nüüd viimased aastad ei ole teda näinud.”⁶⁷ Teooriakirjandus väidab, et isiklike usaldussuhete mõõde oli peamiseks oikumeenia vormiks juba NSVL ajal⁶⁸. Kui see oli juba toona nii, võiks näha siin Liidu koguduste vähest mõjutatust või aeglast suutlikkust reageerida sõltuvalt poliitilisest olukorrast. Teiseks väljendus oikumeenia Liidu juhtide jaoks 1985–2004 kirikutevahelises teoloogilises koostöös. Informantide poolt mainiti kõiki tänaseni tegutsevaid Eesti teoloogilisi kõrgkooli. Informandid olid toona ise õppurid ja/ või õppejõud ning elasid ja aitasid kaasa teiste kristlaste haridusteele. Mainti ka mitteformaalõppe olulisust

⁶⁶ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009), 163.

⁶⁷ Intervjuus autorile.

⁶⁸ Vt lähemalt 1. peatüki alt kontseptsioonide selgitusest „mitteformaalne oikumeenia”.

erinevate juhtimiskoolituste näol. Nendest enamik olid suunatud lastetöö tegijatele ja noorsootöötajatele (seda mainisid Krabi-Klanberg, R. Tamm ja Havakats). Uuritaval perioodil oli igasugune teoloogiline kirjandus kulla hinnaga ja juhtimisalast teavet jagati sõpruskonnniti. NSVL päevil olid trükitingimused kasinad, seadused võimalusi kitsendavad. Kolmandaks saab oikumeenia vältlendusvormina välja tuua Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) tegevuse, mida mainisid kaheksa informanti. Joosep Tammo välendas intervjuus autorile, et kuigi „tolleaegsel [NSVL] usuasjade volinikul Ristlaanel” võis olla Eesti Kirikute Nõukogu loomiseks oma nägemus, loodi EKN ennekõike isiklike suhete pinnalt. Lea Altnurme on „Eesti oikumeenia loos” rõhutanud, et juba NSVL päevil tegutsesid interkonfessionaalsed sõpruskonnad⁶⁹, põhimõtteliselt sama ütleb Ingmar Kurg oma ettekandes „Parakiriklik oikumeeniline situatsioon Eestis”⁷⁰. Mõlemad tööd kinnitavad usalduslike suhete väärtustamist kristlaste seas juba NSVL päevil. Riho Saard on aga vaimulikku impulssi näinud pisemana ning öelnud: „EKN-i asutamiseni viisid nii sisemised kui ka välised faktorid. Juhtiv roll selles kuulus aga mitte vaimule, vaid pigem siiski võimule [...], EKN-i ristiisadeks olid usuasjade volinik Rein Ristlaan ja metropoliit Aleksius.”⁷¹. Sellest kriitikast tulenevalt küsib siinkirjutaja retooriliselt, kas formaalne oikumeenia võis olla EKB liidu juhtide jaoks vaid vahend suhtluseks riigivõimuga ning avalikkuse silmis parema kuvandi loomiseks? Küsimus tõukub muuhulgas sellest, et Kristust mainis üheksas intervjuus ainult üks informant. Peeter Roosimaa rõõmustas, et leivamurdmise mõistmisel on toimunud või toimumas liikumine “koguduse laua” (suletud laua) praktikast “Kristuse laua” (avatud laua) praktika poole. Leivamurdmise spetsiifikat antud töö ei käsitle, aga enne kui vastata sellele retoorilisele küsimusele, kas Liidu juhtidele oli EKN vaid “diplomaatiline töövahend” suhtluses riigiga, tasub meelde tuletada vabakirikliku identiteedi omapära. Nigel Wright on väitnud, et baptistide eklesioloogia piirdub enamasti kahemõõtmelise käsitlusega kirikust: kohalik ja üldine⁷². Kui seda rangelt uskuda, võis üks baptistlik kristlane tõesti ka uuritaval perioodil Eesti kontekstis arvata, et “kohalik kogudus” = “minu kogudus” (esimene mõõde) ja “Liidu-sisene koostöö” = “kiriku üldine mõõde” (teine mõõde). Intervjuudest selgus, et valitud Liidu juhid nägid kahele lisaks ka kolmandat. Kõik informandid nägid kirikutevahelist tasandit. Kirikutevahelise tasandi väärtustamine ilmnas usubuumi tingimustes

⁶⁹ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009) 177-206.

⁷⁰ Ingmar Kurg, „Parakiriklik oikumeeniline situatsioon Eestis” – Eesti Evangeelne Allianss, 19.07.2006, <https://www.allianss.ee/2006/06/19/parakiriklik-oikumeeniline-situatsioon-eestis/>. Vaadatud 03.03.2025.

⁷¹ Riho Saard, „Võimu ja vaimu oikumeenia, Eesti Kirikute Nõukogu sünnilugu” – TUNA, nr 1/ 2009, 71, https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/SaardRiho_Voimu_ja_vaimu_TUNA2009_1.pdf.

⁷² Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005), 184-185.

koostöös, mis toimus rahvusvahelise humanitaarabi vastuvõtmisel (ja jagamisel), välisreisides ja erinevate koostöövõimaluste kaudu välismaa usklikega. Nagu eespool, siis ennekõike väljendus oikumeenia tähendus Liidu juhide seas 1985–2004 läbi isiklike suhete ehk tunduvalt rohkem mitteformaalse oikumeenia tasandil. Siiski väljendus see ka läbi teoloogilise koostöö ja kirikute nõukogu tegevuse, mida mõlemat võimaldas ühiskondlik avanemine. Neid mõlemat võib pigem pidada formaalseks oikumeeniaks. Nagu öeldud kontseptsioonide selgituses: formaalne oikumeenia ei pea olema üksnes formaalne – selle sügavus oleneb rohujuuretasandi oikumeenia tugevusest ehk isiklikest suhetest, ja seda Liidu juhid näisid väärtustavat.

Kuivõrd oluline oli EKB liidu juhtide jaoks oikumeenia vahemikus 1985–2004?

Küsimusele “kuivõrd oluline oli oikumeenia Liidu juhtide jaoks” vastamiseks tuleb kasutada töö käigus sündinud hüpoteesi, kas formaalne oikumeenia võis olla Liidu juhtide jaoks vaid vahend suhtluseks riigivõimuga ning avalikkuse silmis parema kuvandi loomiseks? EKB liidu “Piibli õpetusse” 2007. aastal kirjutati Peeter Roosimaa ja Joosep Tammo toimetamisel: “Jeesus Kristus ehitab oma riiki üles mitmesugustes kirikutes ja uskkondades. Me usume, et Püha Vaim toimib erinevates kirikutes, rikastades Jumala rahva ühist tunnistust käesoleval maailmaajastul. [...] Eesmärgiks on vaid üks kari ja Karjane – Jeesus Kristus, kasvades Temas, kasvame suurema ühtsuse suunas.”⁷³ Ei näi loogiline, et Joosep Tammo ja Peeter Roosimaa sõnastasid selle kuvandi tarbeks, avalikkusele, kes seda brošüüri kunagi ei loe. Kui mõelda sellele kolmandale tasandile (kirikutevahelisele tasandile), mida Liidu juhid lisaks koguduse elu kohalikule ja üldisele avaldumisele nägid, tasub pilk pöörata uuesti Nigel Wrighti poole. Nigel Wright toob oma nägemuses välja kiriku kolmanda mõõtme iseloomustades seda mõistega eshatoloogiline ehk lõplik⁷⁴. Selle lõpliku nägemuse ilmutamiseks viitab ta kirjakohale Ilmutuse raamatutes: “Pärast seda ma nägin, ennäe: suur rahvahulk, keda ükski ei suutnud loendada, kõigist paganahõimudest ja suguharudest ja rahvastest ja keeltest seisis trooni ees ning Talle ees, valged rüüd üll ja palmioksad käes. Nad hüüdsid suure häälega: „Pääste on meie Jumalal, kes istub Troonil, ja Talle!” (Ilm 7:9-10). Wrighti meelest on see pilt “ühest, pühast, katoelsest ja apostellikust kirikust”⁷⁵. Maa peal ei

⁷³ Joosep Tammo ja Peeter Roosimaa, *Piibli õpetus Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguste Liidu kogudustes* (Tallinn: Eesti EKB Koguduste Liit, 2008), 42-43.

⁷⁴ Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005), 185.

⁷⁵ *Ibid.*

ilmne teda veel täiuses ja “keegi ei saa öelda, et meie see oleme”⁷⁶. See on tõotus, millest kinni hoida, ootus igaviku eel⁷⁷. Ükski kristlik institutsioon – ei vanem ega noorem kirik ei saa tema sõnul väita, et temas kõik need kvaliteedid täiuses eksisteerivad. Samas näeb ta, et see tõotus annab baptistidele aluse tegutseda kõigi kristlastega allianssmeelsuses⁷⁸.

Kuivõrd oluline oli oikumeenia Liidu juhtidele? Kas pelk tööriist suhtluses riigivõimuga? Autori poolt läbiviidud üheksa intervjuud ja “Piibli õpetuse” sõnastamine 2007. aastal annavad aluse tõdeda, et oikumeenia tähendus 1985–2004 ei olnud valitud Liidu juhtide jaoks pelk vahend suhtluses riigivõimuga ega soov lihtsalt parandada oma kuvandit avalikkuse silmis. Samas ei saa eitada intervjuudest ilmnenu pragmatilist suhtumist. Seda kinnitab tõik, et kirjakohtadele ei viidatud mitte ühegi informandi poolt. See on kummaline, kuna muus vestluses mõne informandiga, kellega on side lähedasem, on viidatud korduvalt kirjakohtadele ja jagatakse tihti oma sisemist motivatsiooni või hoiakuid vabal moel. Jeesuse Kristuse sõnu(mit) oikumeenia tähendusega seondult ei meenutatud. „Pole mõtet külakingsepana töötada, kui on võimalus ikka üks hotell luua ja ja, ja kõike ühiselt jagada.”⁷⁹ (2008) Nii sõnastas Ülo Meriloo pikas vastuses Eerik Jõksi küsimusele „Milline on kirikute nõukogu kasvamine teie meelest läbi aastate olnud ja mis on Eesti ühiskonnas sellest muutunud?”. Ta arutas sellest, et ühe konfessiooni hääli jäänuks riigi ja avalikkusega suheldes nõrgaks, aga koostöö kirikute nõukogu rajamise näol andis häälele palju kaalu juurde. Ülo Meriloo tänab oma mälestustes („Ränduri päevik” (2001), „Välisreisid” (2001) mh ka „Rännak sügisaaastais” (2010) ja 2008. aasta intervjuus Eerik Jõksiga) korduvalt Jumalat Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise osas kui ka oikumeeniliste suundumuste (sh nii kirikute nõukogu kui rahvusvahelise mõõtmelise avanemise) eest. Võrreldes kõigi üheksa intervjuuga kõlab Ülo Meriloo intervjuus 2008. aastal tänu meelt Jumala poole või teisisõnu, tema väljenduslaad näib rohkem Jumala-poolset tööd arvestav (mis ületab koguduslikku ja konfessionaalseid piire)⁸⁰.

Riigi ja kiriku lahususe põhimõtte ning üksikkoguduse autonoomiaprintsiip leidsid käsitlemist Toivo Pilli, Helari Puu ja Ermo Jürnega tehtud intervjuus. Siinkirjutaja küsis lisaküsimuse Helari Puult (HP), mille kaudu see teema pikemalt avanes: „Sa mainisid enda juhtimisperioodi lõppu. /.../ Aastal 2002 ilmus “Ajalik ja ajatu” /.../ ja sinna sai sõnastatud /.../ Liidu aktuaalse probleemina: ‘Eesti EKB liidu ühiskondliku rolli mõtestamine ja

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Helifail: intervjuu_meriloo_370707_5_7. 3:33-3:46. Eerik Jõksi intervjuu Ülo Merilooga. 2008.

⁸⁰ *Ibid.*

ühiskondliku aktiivsuse ning isikliku usuelu vahelise tasakaalu otsingud.’ Mida selle all silmas peeti?”. HP: „/.../ me ei olnud ju rahvakirik, aga baptistid on nagu ajalooliselt üldiselt olnud siiski väga rahvalähedane kirik. Et meie nii öelda jumalateenistuse kord, mitte öelda liturgia, ja kõik see ülesehitus, kogu lauluvara, sõnavõtude stiilid ja laadid ja vorm, noh, on hoidnud meid ikkagi nagu inimesele lähedal. Ja sellesmõttes tuli selle asjaga lähemalt tegeleda, et kui palju me siis ühiskonnas sõna võtame. Sest ütleme niimoodi, et ega seegi küsimus, et kui aktiivsed liikmed me kirikute nõukogus oleme ei ole ju olnud kõigile nii üheselt selge ja mõistetav. Sest seda on ka peetud ju teatud koostööks riigiga, mida üks õige baptist ilmselt ei tee, eksole [iironiliselt]. Või kuidas iganes... Nüüd see „ühiskondliku aktiivsuse ja isikliku usuelu vahelise tasakaalu otsingud”. Nii palju kui ma mäletan, seostub see ikkagi nagu poliitikas osalemise küsimusega. Oli hästi popp kandideerida igale poole, sealhulgas oli ka veel ju see Eesti Kristlik Partei. Või kuidas see nimetus oli? Ja need küsimused et, et jah, et ütleme see isikliku usuelu temaatika: usueluline distsipliin. See jäi nagu tahaplaanile ja mõeldi, et et kui ma nüüd olen ühiskondlikult väga aktiivne, siis Eesti Vabariik ongi usuline ühendus varsti. Ja no vot sealt kuskilt tekkisid need, et miks me ühele või teisele asjale peame tähelepanu pöörama ja oma inimesi siin ka natuke suunama ja innustama.” Nigel Wright, toetudes Ernst Troelschile, näeb baptistide seas ohte kalduda „sekti tüübiks” või „kiriklikuks tüübiks”⁸¹. Need on kaks tema poolt esile toodud tüpoloogია äärmust, mida vältida. Vaja oleks vahepealset, aga ehk mitte „müstiliseks” kaldumist, mida Wright samuti arvustab⁸². Selle „müstilise tüübi” probleemiks on ainiti „sissepoole vaatamine” ning apaatus ühiskondliku elu suhtes. Näib, et Helari Puu tunnetas toona olevat baptistide hulgas neid, kes riigi ja kiriku suhetes ühele või teisele poole liiale läksid. Sellest annab aimu tema muigav teiste arvamuse peegeldus seoses EKN-i tööga „mida üks õige baptist ilmselt ei tee, eksole” ning negatiivne meenutus, kuidas mõned baptistid tahtsid parteipoliitikas osalemise kaudu kehtestada kristlust. Siinkirjutaja märkas intervjuudes väljenduslaadi, mis võiks liigituda „sekti tüübiks”, kuid selle osakaal vastustest oli marginaalsest marginaalsem. Keelekasutust, mis võiks robustselt liigituda „kiriklikuks tüübiks”, oli samas veel harvem. Pigem võiks seda tüpoloogiat täiendada näiteks „akadeemilise (teoloogi) tüübi” ja „pragmaatilise tüübiga”. Neid „tüüpe” oli toonaste juhtide seas küll.

⁸¹ Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005), 270.

⁸² *Ibid.*

Vana Testamendi laulik kuulutab: „Vaata, kui hea ja armas on see, et vennad üheskoos elavad!” (Ps 133:1) Kuidas selle ideaalini jõuda? Paul Fiddes pakkus 2000. aastal välja kolmainusliku käsitluse pastoraaleetikas⁸³. Ta kirjeldab kolmainuslikku jumalapilti, mis suunaks olema püsivalt eestpalvetav, püsiv kannatustes, andestav. Ta kasutab mõistet ‘*perichoresis*’ (vkr k). Seesama mudel võiks toimida oikumeenilises kontekstis. Fiddes’ kirjeldab oma käsitluses, kuidas kolmainuse isikud on võrdsed, „tehes üksteisele ruumi” (*perichoresis*)^{84, 85}. Oikumeenilises kontekstis on võimalik mudelit rakendada nii kogudusena kui üksikisikuna, piirates end liigsest kriitika tegemisest ja võttes teist (ja kolmandat jne) osapoolt vastu võrdsena võrdsete seas. Seda mudelit saab rakendada nii kohalikus, üldkiriklikus kui rahvusvahelistes oikumeenilistes suhetes. Autori meelest on Joosep Tammo (JT) käitumine 1994. aastal vägagi *perichoresis*. 1994. aastal Eesti baptismi 110. aastapäeva jumalateenistusel palus Tammo andestust „kõigilt naaber-kirikutelt, kõigi sõnade ja tegude eest, millega baptistidena oleme haavanud Jumala rahva ühtsust.”⁸⁶ Mis selle sõnavõtuni viis ja mida tähendas andekspalumine edaspidistele suhetele kirikute vahel? JT: „Ütleme, et niisugust otsest sellist põhjust, aktuaalset põhjust miks, miks seda teha, nagu ei olnudki. Ei olnud, et keegi on kedagi kuskil sõimanud või midagi paha ütelnud, aga see [oli] sisemine tunnetus. Et meile on väga oluline, 100. juubelit ei saanud pidada, see oli veel nõukogude režiimi all ja nüüd 110. oli meil esimene selline suur pidulik [tähistamine], Haapsalus rongkäiguga. Jah, ja suure kontserdiga lossipargis. Ja sinna sisse oli planeeritud ka oikumeeniline jumalateenistus. See ei olnud mitte väga pikk. See oli kuskil tund aega lossikirikus. Ja seal olime kutsunud selle suure sündmuse külaliseks EELK peapiiskop [Kuuno] Pajula ja minu meelest oli ka [Einar] Soone seal. Siis oli seal mitmeid veel, metodistid muidugi, jaa. Üsna, jah, oikumeeniline seltskond. Enne seda oli toimunud ka Ungri jões 1. baptistliku ristimise [mälestus]kivi avamine. Pidulik avamine, kus ka mõned luterlased osa võtsid. Mõned pärast imestasid, sest kivi peale on kirjutatud: “Siin toimus 1. piibellik ristimine Eestis.”. No selle üle siis tekkinud ka poleemikat, et kas siis teiste ristimised ei ole olnud piibellikud? Ja noh, see oli kohe selle pealkirja sees, oli teatud kontroverssus. Aga noh, see ei olnud see põhjus. Aga põhjuseks oli see, et kui me vaatame ajalukku, et kõik need ärkamisajad ja see aeg juba, kus “Teekäija” hakkas peegeldama meie elu ja tegevust ja eriti ka ilmalik ajakirjandus oli ju baptiste luterlaste poolt sõimanud, ja oli

⁸³ „Participating in God”, The PC(USA) store, Paul Fiddes’i raamatu tutvustus

<https://www.pcusastore.com/Products/0664223354/participating-in-god.aspx> (vaadatud märtsis 2025).

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Esimest korda kuulis autor mõistet ‘*perichoresis*’ oma laulatusel 16.03.2019.

⁸⁶ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009), 176.

kasutatud ka riigivõimu meie vastu ja ässitanud üles, ja ega baptistid ja priilased ka ei jäänud võlgu. Kantslist ikka kõlas nii, et luteri kirik oma kõrge torniga ka mahub põrgu väravast sisse. Ja sellised eredamad väljendused. See oli. Ja nüüd see kõik kestis ikkagi kuidagi edasi. See tugev kontraseis. Ja ka muidugi luterlaste poole pealt oli ja metodistide poole pealt muidugi loomulikult, ja hiljem nelipühilased, ja hiljem evangeeliumi kristlased, ja osa neist meie liidu liikmed, olid ka kuidagi noh ikkagi osaliselt selles kontroverssuses. Ja nüüd küsimus oli selles, et nüüd me oleme [taasiseseisvunud Eestis] vabad. Me saame teha, mis me tahame. Peale tuleb uus põlvkond. Kas meile see vabadus tähendab, et me nüüd jätkame samas vaimus kirikutevahelisi suhteid? Või keegi on valmis tegema esimese sammu? Aga kuna baptistid olid, noh, kujunenud ärkamise ajal ka nagu sõimusõnaks sellepärast, et baptistid olid nagu esimesed, ühed esimesed - no priilased olid võib-olla natuke varem, - kes astusid julgelt nagu sellest luteri kirikust välja. Palju enne oli Eestis toimunud ka muidugi õigeusku ülemineku protsess. Ega nendel on omad probleemid ja arved hoida. Ja vaata, selle kõige foonil see, mis alternatiiv on meil tuleviku jaoks: kas siis vabaduse ajal jätkata vanast kohast vastasseisuga või alustada mingisuguse lepitusprotsessiga? Ja, ja vot see oli küllaltki minu isiklik seisukoht, et me peame selle lepitava käe andma, avalikult ütleva, et tõesti meie esiisad, usuisad on öelnud asju ka luteri kiriku kohta, mis ei olnud kohased. Aga see nagu, mis kivi [peal] tekstis otseselt ei väljendu, aga väljendus küll kivi avamisest, see ei tähenda seda, et me oma seisukohti peaksime salgama. Aga aga selline noh, vaenulik suhtumine, see tuleks ära lõpetada. Ja seda see [baptistide poolne andeks palumine] ka väljendas.” Tammo jätkas, kirjeldades kaht reaktsiooni. Üks oli „pikaajaline ja positiivne”, Tammo sõnul „respekt, baptisti kirikute-koguduste ja Liidu suhtes, oli kasvamas”. Teine reaktsioon tuli väljarännanud eestlaste poolt Vancouverist, Põhja-Ameerikast: „Nemad nagu osaliselt, eriti need, kes olid need „kännumurdjad” olnud ärkamisajal, kelle vanemad olid ka neid asju öelnud, valusaid asju [luteri] kiriku kohta, nemad olid kriitilised. Väljendasid isegi seda, et me oleme nagu reetnud baptismi alused ja õpetuse. Nemad kujutasid ette, et see on õpetuslik mingisugune kompromiss.” Tammo tõdeb, et need arvamused hääbusid ja Liidu alliansstööd koos välis-Eesti kogudustega 90ndate teises pooles ei takistanud. Vancouveri vennad justkui küsinuks õigustatult: mis saab dogmaatiliset ühtsusest? Doktrinaalsest ühtsusest? Enamasti on baptistide jaoks küsimus ühtsusest või osadusest „teistega” (olgu kogudustega, konfessioonide või kirikutega) seotud „õige õpetusega”: olgu arusaamisega ristimisest või leivamurdmisest. Vana Testamendi lauliku 133. laul jätkub salmides 2-3: „[...] See on nagu kallis õli pea peal, mis nõrgub alla habemesse, Aaroni habemesse, mis nõrgub alla tema rõivaste palistusse, ja nagu Hermoni kaste, mis langeb maha Siioni mägedele. Sest sinna on

Issand seadnud õnnistuse, elu igaveseks ajaks.” Pärast esimesele salmle järgneb kaks võrdlust: õli, mis nõrgub habemest palistusse ja kaste, mis langeb maha. Seega võib ühtsus olla ehk natukene märg ja ebamugav? Siinkirjutaja meelest aitaks, kui ühtsust näha ühise lähtekoha pealt liikumist sarnases suunas, mitte dogmaatilise nõudena. Ühe arvestatava laienduse ristimisteoloogiale on välja pakkunud 2000. alguses Paul Fiddes⁸⁷. See võiks aidata saada üle hirmust oma vaadetes kompromissile minna, samas mitte ka teiste vaadete ees üks kinni lüüa. 2000–2010 aastatel toimusid rahvusvahelised oikumeenilised diskussioonid, millest mõnda vahendas ka Kirikute Maailmanõukogu ajakirjas „*The Ecumenical Review*”⁸⁸. Paul Fiddes meenutab artiklis, kuidas tol ajavahemikul toimunud vestlustes baptisti traditsiooni esindajad pakkusid mõttevahetuste käigus korduvalt välja idee, et ristimist tuleks vaadata kui üht olulist elementi⁸⁹ – parem öelda kesket – aga laiemas ’kristliku initsiatsiooni protessis’⁹⁰. Need formaal-teoloogilised diskussioonid toimusid Maailma Baptistiföderatsiooni ja anglikaani osaduse, Euroopa Baptistiföderatsiooni ja Rooma-Katoliku Kiriku, teiste baptistide ja *The Community of Protestant Churches of Europe* vahel 2000–2010⁹¹. Fiddes’ poolne ristimisteoloogia laiendus loob siinkirjutaja meelest aluse kahele printsiibile, mille abil võiks toimida ka täna oikumeenilistes suhetes: 1) oluline on mõista essentsi (algupära, täpsemalt Teda ennast, kes initsieerib kõiki tegevusi, mis Kirikus üldse toimub), 2) tuleb mõista sekulariseerunud Lääne ühiskonda, st misjoniolukorda.

Paul Fiddes on juhtinud tähelepanu asjaolule, kuidas vanad kirikud asuvad uutega samas sekulaarses olukorras: kirikutega kokkupuutepunkti jõuavad milleeniumi järgses perioodis tihti vaid teadlikus vanuses inimesed⁹². Nii on see ka Eestis. Selles olukorras ei peaks rakendatama omaenda usutraditsiooni loos välja kujunenud mudelit jäigalt (arusaama ainuõigest Jumala-poolsest tööst inimesega kontakti loomisel ehk initsieerimisel), vaid mõistma paindlikult, et sekulaarses ühiskonnas rakendub kogudustes laias laastus sama mudel: 1) kutsutakse in kogudusega kokkupuutesse, 2) teda õpetatakse, siis 3) ristitakse (enamasti täiskasvanuid ja üksnes isikliku sooviavalduse peale). Selles mustris peegeldub misjonikäsk, mille andis Issand Kristus Jeesus kõigile kristlastele (Mt 28:18-20)⁹³. Siin on

⁸⁷ Paul Fiddes, „*Baptism and the Process of Christian Initiation*”, *The Ecumenical Review* vol 48, 2002, 48-65, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1758-6623.2002.tb00450.x> (vaadatud märtsis 2025).

⁸⁸ Paul Fiddes, „*Baptism and the Process of Christian Initiation Reconsidered*”, *Materialdienst* 75 nr 3, 2024, 135, <https://doi.org/10.1515/mdki-2024-0024> (vaadatud märtsis 2025).

⁸⁹ *Ibid.*, 135.

⁹⁰ St arusaama Jumala-poolsest tööst inimolendiga kontakti loomisel. Autori definitsioon.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*, 135-136.

⁹³ Mh on tegemist „Piibli õpetusega” (2008) kooskõlas oleva arusaamaga: „*Meie arusaam Kristuse kogudusega ühinemise uustestamentlikust järjekorrast on järgmine: Jeesuse Kristuse vastuvõtmine, meeleparandus ja Vaimust uuestisünd, ristimine, kogudusse õnnistamine ja Püha õhtusöömaaja lauas osalemine.*”

baptistlikul – tegelikult kogu vabakiriklikul – usuliikumisel võimalus rõhutada, et see on „primaarne praktika”, mida tasub ülal hoida, mitte nähvata neile, kes muudes varakristliku ajaloo survetingimustes sündinud „sekundaarset” (ehk imiku- või lasteristimist; mh piserdamist) praktikat väärtustavad ja rakendavad⁹⁴.

Ülo Meriloo elukäik ning kõigi üheksa informandi vastused selles töös peegeldavad isiklikku komponenti. Kui kristlase elus leidub isiklikke “sideisikuid⁹⁵” (Ermo Jürma, intervjuus autorile), saadakse vähemalt kohalikus oikumeenias omavahel hästi läbi. Kui puudub julgus ulatada “lepitav käsi” (Joosep Tammo, intervjuus autorile), ei sünni usalduslikke suhteid ning piirduakse formaalsusega. Ühendades mitteformaalset ja formaalset oikumeeniat löödi innukalt juba 80ndatel kaasa piiblitöös. Eriti tegid seda õppinud teoloogid Ermo Jürma, Peeter Roosimaa, Joosep Tammo ja Ingmar Kurg. Joosep Tammo poolt Liidule visioneeritud nägemus olla “Kristotsentriline uskkond⁹⁶” on aegumatu soovitus nii üksisiku, kohaliku, kirikliku kui rahvusvahelistes oikumeenilistes suhetes. Tammo nägi 1994. aastast alates EEKBKL-i kui piibliliikumist⁹⁷. See on oikumeenia tähendusele mõeldes ajakohane meeldetuletus, sest Jumala Poeg Jeesus Kristus on seesama, kes palus kristlaste üksiolemiseks Jumal Isa sõnadega: “Pühitse neid tões, sinu sõna on tõde.” (Jh 17). Olgu meenutatud, et Kristus Jeesus palus kõigi kristlaste eest, mitte üksnes baptistide eest.

Vaadeldavas perioodis leidis oikumeenia küsimustes ka tõrksust. Erki Tamm kirjeldab 1980ndate keskpaigas EKB kogudustes juurdunud hoiakut mõistega „enesesäilitamise teoloogia”⁹⁸. Laulva revolutsiooni ajal oldi Liidu PN-is (presbüterite nõukogus) kirikutevahelise koostöö osas ettevaatlikud⁹⁹. Võimalused ühistööks avanesid 1987–1992 kiiresti. Liidu kompiv ja aeglane reaktsioon võis olla tingitud „enesesäilitamise teoloogiast”. 1994. aastal võis olla teatav murdepunkt, kui Joosep Tammo palus Eesti baptistide 110. aastapäeva jumalateenistusel andestust „kõigilt naaber-kirikutelt, kõigi sõnade ja tegude eest,

https://kogudused.ee/wp-content/uploads/2025/02/Piibli_opetus_EKB_Koguduste_Liidus.pdf, 10. Vaadatud mais 2025.

⁹⁴ Parafraaseerin Paul Fiddes'i mõtteid (2024) ristimisest ja beebiristimisest lk 136-137.

⁹⁵ Ermo Jürma pidas silmas Harri Haamerit (1906-1987). Joosep Tammo mainis intervjuus, et 80ndatel kohtuti Pärnumaal luterlaste-baptistide-metodistidega tänu Elmar Salumaale (1908-1996), keda ta kutsus „võtmeisikuks”.

⁹⁶ Toivo Pilli, *Lähivaates. Kuus pilku vabakoguduste loole*. (Tallinn: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2022), 131.

⁹⁷ 1994. aasta suvekonverentsil defineeriti Liidu põhiväärtused olla piibli-, koguduslik, pühitsuslik ja misjoniliikumine. Allikas: Toomas Vardja 2016 „EEKBL PÕHIVÄÄRTUSED JA LIIDU ÜHTSUS PRESIDENTIDE VAATEPUNKTIST”.

⁹⁸ Erki Tamm, „EKB liidu kogudused ühiskondliku avanemise mõjuväljas aastatel 1987–1992”, valmimisel olev magistr töö, 11.

⁹⁹ 1988. aasta maikuu protokollis öeldakse: „Teiste uskkondade arvukate ettepanekute suhtes ühisaktsioonides (palvapäev, läkius jms) on peetud otstarbekaks jääda iseseisvaks.” Erki Tamm, „EKB liidu kogudused ühiskondliku avanemise mõjuväljas aastatel 1987–1992”, valmimisel olev magistr töö, 31.

millega baptistidena oleme haavanud Jumala rahva ühtsust.¹⁰⁰ Seda kinnitavad ka tema meenutused intervjuus. Kokkuvõttes tuleb nentida, et ühegi Liidu juhi jaoks polnud tolles ajavahemikus (eriti 1985–1994) oikumeenia ehk kirikutevaheline mõõde võrreldav kogudusliku (või üldse, vaimuliku) teenimistööga. Samas ei tähenda see, et aastast 1985 kuni 2004 poleks toimunud märgatav liikumine suunas, mis kirikutevahelist koostööd rohkem väärtustab.

3.4. Järeldus

Autor uuris, mida tähendas Liidu juhtide jaoks oikumeenia nii kohalikul, üldkiriklikul kui rahvusvahelisel tasandil ajavahemikus 1985–2004. Intervjuude põhjal saab järeldada, et oikumeenia väljendus 1985–2004 EEKBKL juhtide jaoks ennekõike isiklikes suhetes, teoloogilises koostöös ja kirikute nõukogu tegevuses. Lisaks neile oli mitmeid tegevusvaldkondi, näiteks seoses muusikaga, humanitaarabiga (nii vastuvõtmisel kui hiljem jagamisel) ning piiblitööga (tõlkimise, trükiste ja laiemalt kristliku õpetuse levitamisega), milles tegutses koostöös teiste kirikutega. Oikumeenia tähendus oli uuritud ajavahemikus juhtide jaoks oluline, kuna toimusid suured ühiskondlikud muutused ja avanesid võimalused välisreisideks ning tekkisid rahvusvahelised kokkupuuted erinevate kristlastega. Üllatuslikult Jeesuse Kristuse sõnu (näiteks ülempreesterlikku palvet, Jh 17) või viiteid teistele piibli kirjakohtadele vastustes ei esinenud. Kuna küsimused olid avatud küsimused, võinuks jutu kaudu ilmnedagi vastaja sisemist (ehk usulist) motivatsiooni seoses oikumeenia tähendusega. Sellel võib olla mitmeid põhjuseid, alates vaoshoitusest vesteldes bakalaureusetöö kirjutajaga teadustöö raamides või sellega, et otse informantidelt motivatsiooni kohta ei küsitud, kuni selleni, et oikumeenilisi suhteid nähti intervjuueeritud juhtide seas toona pigem “diplomaatilise tööriistana”, mis pole võrreldav kogudusliku teenistustööga. Õnnistegijale viite tegi Peeter Roosimaa, kes rõõmustas, et vaatluse all olnud perioodis on teatud protestantlikes ringkondades toimunud liikumine „koguduse laua” kui suletud leivamurdmise tõlgenduselt „Kristuse laua” kui avarama tõlgenduse suunas.

3.5. Tulevik ja edaspidised uurimissuunad

Arvatavasti oli 1985–2004 Eesti rahvast teenimas kümneid EEKBKL-i pastoreid ja teisi pühendunud koguduseliikmeid, kes olid oikumeeniliselt aktiivsemadki kui autori poolt

¹⁰⁰ Riho Altnurme, Priit Rohtmets, *Eesti oikumeenia lugu*, (Tartu/ Tallinn: TÜ/ EKN, 2009), 176.

valitud juhid. Üks vihje sellest on isikute hulk, keda soovitati allikateks (informante pakkusid Helle Liht¹⁰¹ ja intervjuude keskel Pille Havakats ning Kristiina Krabi-Klanberg). Liidu tänaseid pastoreid nagu Indrek Luide mainiti kui toonaseid sotsiaalseid-evangeelseid aktiviste, kellega võiks teha intervjuu oikumeenilistel teemadel.

Ühe edasise võimaliku uurimissuunana pakub autor välja oikumeenia uurimise nurga alt, mis avaks vabakirikliku liikumise juhtide vaateid oikumeenia mõttelise piiritlemise ja definitsioonide kohta. 90ndatel tuli Eestisse mitmed usuliikumisi, kes Eesti Kirikute Nõukoguga ei liitunud. Näiteks tugevat kandepinda leidis juba 80ndatel „Elu Sõna” liikumine. Samuti on tegutsenud siinmail pikalt vanausulised. Mainida võib ka Ameerika Ühendriikidest siia levinud mormoonlust. Oleks üldhariv Liidu enda liikmeskonnale ja kristlaskonnale sees igati kasulik teada, mille alusel panid vabakogudusliku traditsiooni peamised esindajad paika piirid, kes kuulub ja kes ei kuulu „oikumeenilisse vestlusringi” (Toivo Pilli väljend intervjuust).

EKB liidu põhikirja järgi on olemas kaks vaimulikku ordinatsiooni: pastorid ja diakonid (diakonissid)¹⁰². Ehk on mõttekas uurida sama perioodiga seondult näiteks Liidu pastorate ja/ või diakonide hoiakuid oikumeenia suhtes? Võimalus on uurida Liidu vanematekogu liikmete – miks mitte tänaseid – seisukohti ja põhjenduskäike. Samuti võib mõelda üksikoguduste laiemale või just kitsamale uurimisele seoses oikumeeniliste suhetega. Kindlasti leidub vaateid, mis üllatavad, aga rikastavad nägemust oikumeeniast.

¹⁰¹ Helle Liht e-kirjas 14.12.2024: „Ma arvan, et Su peamised intervjuueeritavad võiksid olla Ruudi Leinus, Joosep Tammo, Helari Puu, Meego Remmel, ehk ka Liivia Kaustel, sest tema tõi mingil hetkel Soomest luteri kiriku lastetöötajad meid koolitama. Kas ta kuidagi ka eesti luterlastega suhtles (ehk Lia Kaljustega, Lia on Kuldar Kaljuste ämm), seda võid uurida.”

¹⁰² „EESTI EVANGEELIUMI KRISTLASTE JA BAPTISTIDE KOGUDUSTE LIIT. PÕHIKIRI“. Täiendatud põhikiri on vastu võetud Liidu konverentsil 22. augustil 2020. aastal. Paragrahv 13. <https://kogudused.ee/dokumendid/pohikiri/>, vaadatud 21.01.2025.

4. KOKKUVÕTE

Autori eesmärk oli uurida, mida tähendas oikumeenia EKB liidu juhtide jaoks 1985–2004 nii kohalikul, üldkiriklikul kui rahvusvahelisel tasandil. Selleks püstitati kaks uurimisküsimust: (1) milles väljendus ja (2) kuivõrd oluline oli EKB liidu juhtide jaoks oikumeenia vahemikus 1985–2004? Läbi viidi üheksa poolstruktureeritud intervjuud, kus küsiti kolm varem ette saadetud küsimust. Uurimistöö eesmärk sai täidetud osaliselt. Uurimisküsimused said vastuseid, mis avasid, mida tähendas oikumeenia Liidu juhtidele valitud ajaperioodil, kuid oikumeenia mõtteline määratlemine jääb teistele uurijatele. Samuti jääb lahtiseks Liidu juhtide motivatsiooni aspekt. Üheksast küsitletud informandist mainis vaid üks kaudselt Jeesust Kristust. Kas oikumeenia oli EKB liidu juhtide silmis toona vahendiks riigivõimu ning avalikkusega paremaks suhtluseks? Intervjuud seda töö keskel tekkinud hüpoteesi ei kinnitanud, kuigi oikumeenia mitteformaalsed aspektid olid juhtidele olulisemad. Uurimisküsimused leidsid vastuse, mida kinnitas teooriakirjandus: oikumeenia väljendus informantide jaoks vaatluse all olnud perioodis peamiselt isiklikes suhetes. Oikumeeniat peeti vaatluse all olnud perioodil eriti oluliseks 90ndatel, kui Eesti Vabariik oli juba iseseisev ja riigipiiride avanemisega tekkisid võimalused välisreisideks. Reisimine võimaldas esmakordseid kokkupuuteid usukaaslastega teistest riikidest. Oikumeenia väljendus 1985–2004 EEKBKL juhtide jaoks ennekõike isiklike suhete tasandil. Samuti teoloogilises koostöös teiste kristlastega ja Eesti Kirikute Nõukogu tegevuses. Autor üllatus, et Jeesust Kristust mainis üheksast informandist kaudselt vaid üks. Sellel võib olla mitmeid põhjuseid, alates vaoshoitusest vesteldes bakalaureusetöö kirjutajaga või sellega, et otse informantidelt motivatsiooni kohta ei küsitud, kuni selleni, et oikumeenilisi suhteid nähti intervjuueeritud juhtide seas toona „diplomaatilise tööriistana”, mis pole võrreldav kogudusliku teenistustööga. Intervjuud kinnitasid, et oikumeenia tähendus ei olnud ühegi informandi jaoks võrreldav kogudusliku teenimistööga. Oikumeenia oli uuritud ajavahemikus siiski Liidu juhtide jaoks tähenduslik, ja eriti oikumeenia mitteformaalne aspekt, kuna riigikorra vahetumisel avanesid võimalused mitmeteks välisreisideks ning tekkisid uued rahvusvahelised kokkupuuted teiste kristlastega.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Altnurme, Riho, toim. *Eesti oikumeenia lugu*. (Tartu/ Tallinn: Tartu Ülikool ja Eesti Kirikute Nõukogu, 2009).

Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit. Põhikiri. Täiendatud põhikiri on vastu võetud Liidu konverentsil 22. augustil 2020. aastal, <https://kogudused.ee/dokumendid/pohikiri/> (vaadatud 21.01.2025).

Fiddes, Paul. „Baptism and the Process of Christian Initiation”, *The Ecumenical Review* vol 48 nr 1, 2002, 48-65 (World Council of Churches, 2002) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1758-6623.2002.tb00450.x> (vaadatud märtsis 2025).

Fiddes, Paul. „Baptism and the Process of Christian Initiation Reconsidered”, *Materialdienst* 75 nr 3, 2024, 135-143, <https://doi.org/10.1515/mdki-2024-0024> (vaadatud märtsis 2025).

Jürgenstein, Toomas, toim. *Ajalik ja ajatu. Eesti Kirikute Nõukogu ja tema liikmeskirikuid tutvustava videoõppematerjali metoodikajuhend*. (Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 2002).

Keskpaik, Maarja, toim. *Eesti ajaloolised kõned*. (Tallinn: Skymarket OÜ, 2013)

Kurg, Ingmar. „Parakiriklik oikumeeniline situatsioon Eestis” – *Eesti Evangeelne Allianss*, 19.07.2006, <https://www.allianss.ee/2006/06/19/parakiriklik-oikumeeniline-situatsioon-eestis/>.

Kõlar, Anu. *Eks teie tea... Oleviste muusikaelust aastail 1950–2012*. (Tallinn: AS Pakett, 2012).

Linder, Üllas; Pilli, Toivo. *Osaduses kasvanud: kirjutisi Eesti EKB koguduste loost*. (Tallinn: Eesti EKB Koguduste Liit, 2009).

Meriloo, Ülo. Meili teel omandatud memuaaride käsikirjad Oleviste koguduse digiarhiivist: „Ränduri päevik” (2001), „Välisreisid” (2001) ja „Rännak sügisaastais” (2010).

Pilli, Toivo. *Lähivaates. Kuus pilku vabakoguduste loole*. (Tallinn: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2022).

Pilli, Toivo. *Dance or Die: The Shaping of Estonian Baptist Identity Under Communism (Studies in Baptist History and Thought)*. (Milton Keynes: Paternoster, 2008).

Plaat, Jaanus. „Kristlikud ja mittekristlikud usuühendused Eestis”, *Folklore.ee*, <https://www.folklore.ee/tagused/nr14/plaat.htm> (vaadatud aprillis 2025)).

Põldsalu, Kelli. „Eestlaste uskumused ja hoiakud – religioossed või ilmalikud?”, bakalaureusetöö

(Tartu: Tartu Ülikool, 2017),

<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/56ac4eef-4f6e-47e3-afe1-6e3c3399f8bc/content>.

Rommel, Atko. „Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna” – *TUNA*, nr 3/ 2013 (ajalookultuuri ajakiri tuna.ra.ee), 65-81,

https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/RommelAtko_N6ukogude_religioonipoliitika_TUNA2013_3.pdf.

Saard, Riho. „Võimu ja vaimu oikumeenia, Eesti Kirikute Nõukogu sünnilugu” – *TUNA*, nr 1/ 2009, 50-71,

https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/SaardRiho_Voimu_ja_vaimu_TUNA2009_1.pdf.

Salo, Vello. *Riik ja kirikud 1940–1991* (Brampton: Maarjama, 2000).

Tamm, Erki. „EKB liidu kogudused ühiskondliku avanemise mõjuväljas aastatel 1987–1992”, valmimisel olev magistritöö, (Tallinn: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2025).

Tammo, Joosep; Roosimaa, Peeter. *Piibli õpetus Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguste Liidu kogudustes*. (Tallinn: Eesti EKB Koguduste Liit, 2008). Seisukohad on vastu võetud Liidu konverentsil 2007. aastal.

The PC(USA) store, „Participating in God” raamatu tutvustus,

<https://www.pcusastore.com/Products/0664223354/participating-in-god.aspx> (vaadatud märtsis 2025).

Vardja, Toomas. „EEKBL PÕHIVÄÄRTUSED JA LIIDU ÜHTSUS PRESIDENTIDE VAATEPUNKTIST”, lõputöö (Tartu: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2016),

<https://kus.kogudused.ee/wp-content/uploads/2018/10/Toomas-Vardja-l%C3%B5put%C3%B6%C3%B6-1.06.pdf>.

Viidebaum, Ken. „Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit aastatel 1985–1991”, bakalaureusetöö (Tartu: Tartu Ülikool, 2019),

<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/05968839-1223-439d-8137-cbc5a3de51c2/content>.

Wright, Nigel. *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*. (Eugene, OR: WIPF&STOCK, 2005).

Andmebaasid/ kodulehed/ sõnastikud/ entsüklopeediad

<https://kogudused.ee/ekb-liit/> Eesti EKB Liidu kodulehekülg. Liidust ja ajaloost. Vaadatud 10.03.2025.

<https://www.ekn.ee> Eesti Kirikute Nõukogu kodulehekülg. Avaleht ja organisatsiooni tutvustus. Vaadatud märtsis 2025.

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100247525> *Oxford Reference*. Vaadatud novembris 2024.

<https://arhiiv.eki.ee/piibel/index.php?tegevus=comparebibletext> EKI Salmikonkordants (2004–2019). Vaadatud aprillis 2025.

<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/oikumeeniline/1/est> EKI Ühendsõnastik (2024). Vaadatud detsembris 2024.

Helifailid

Eerik Jõksi intervjuu Ülo Merilooga. 2008. Helifailid.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kaaskirja näidis.

Tere,!

Kirjutan Kõrgemas Usuteaduslikus Seminaris bakalaureusetööd. Minu uurimisteemaks on EEKBKL-i juhtfiguuride vaated kirikutevahelistele suhetele 1985–2004.

Soovin kuulda Sinu arvamust. Küsimustele vastamine toimub telefonitsi, aga allpool on küsimused kirjalikult näha. Intervjuu ajaline kestvus on umbes nelikümmend minutit. Võtan intervjuu aja kokkuleppimiseks telefonitsi ühendust.

- 1. Mis tähendus oli Sinu jaoks kirikutevahelistel suhetel 1985–1989?*
- 2. Kas ja mis muutus 1989. aastal kirikutevahelistes suhtes? Kas Sinu jaoks muutus midagi kirikutevahelistes suhetes?*
- 3. Milliseks kujunesid kirikutevahelised suhted aastaks 2004? Mis olid Sinu jaoks kõige tähenduslikumad sündmused ja protsessid?*

Minu uurimuse informantide ring on piiratud ja andmete anonümiseerimine ei ole mõttekas.

Palun luba seostada Sinu nime ja vastuseid oma uurimistöö.

Õnnistussooviga Rando

THE MEANING OF ECUMENISM IN THE PERSPECTIVE OF THE LEADERS OF THE UNION OF FREE EVANGELICAL AND BAPTIST CHURCHES OF ESTONIA IN 1985-2004

Rando-Kristen Kangro

Summary

The goal of this research was to investigate what ecumenism meant for *Union of Free Evangelical and Baptist Churches of Estonia* (UFEBCE or Union) leaders in years 1985–2004. To reach this goal, two research questions were posed: (1) what were the main forms of expression and (2) how important was ecumenism for the leaders of the UFEBCE from 1985 to 2004?

Nine semi-structured interviews were conducted, where three previously sent questions were asked¹⁰³. The recorded interviews were transcribed. The textual data was analysed by using standardised content analysis method. The dataset consists of a total of 172 quotes, grouped into 40 subcategories, which form 18 categories. The most popular category was personal relationships (33 quotes). Second and third most popular categories were co-operation in theological education (25) and Estonian Council of Churches (22). The paper includes two tables to illustrate the sample and results.

The goal of the research was partially met. The research revealed what ecumenism meant for the leaders of the Union during the selected period of time, but the general concept or doctrinal definition the leaders had of ecumenism remains for others to investigate. The aspect of the motivation of the leaders of the Union in ecumenism also remains open. Of the nine interviewed leaders, only one indirectly mentioned Jesus Christ. From this fact a hypothesis arose. Was formal ecumenism in the eyes of the leaders of the UFEBCE at that time a means for better communication with state rulers and the overall public? The

¹⁰³ The questions are found on previous page in „*Informantidele saadetud kaaskirja näidis*”.

interviews did not confirm this hypothesis that emerged, although the non-formal aspects of ecumenism compared to formal ecumenism were more important to the leaders¹⁰⁴.

The author found what was confirmed by the theoretical literature: ecumenism was expressed for the informants in the period under observation mainly in personal relationships. Ecumenism was considered especially important in the period under observation in the 90s at the time when the Republic of Estonia was already independent and with the opening of borders, opportunities for travel arose. Traveling allowed to create new contacts with fellow believers from other countries. In 1994 during Estonian baptist movement 110th anniversary a shift towards a larger reconciliation seems to have taken place also on a formal level. For the leaders of the Union in 1985–2004 ecumenism primarily meant personal relationships.

This research was a qualitative sociological research in the field of ecumenical theology. It touched on some subdisciplines of theology like church history and missiology. Although it was not a historiographical study, historical research had weight in the work, providing the theoretical basis from which the author proceeded and made evaluations¹⁰⁵.

The author was surprised that only one of the nine informants mentioned indirectly Jesus. There may be several reasons for this, ranging from tension when talking to an author of a scientific research or the fact that the informants were not directly asked about their motivation, to the fact that ecumenical relations were seen by the interviewed leaders at the time as a „diplomatic tool” that is not comparable to the theme of serving the local church. The interviews confirmed that the meaning of ecumenism was not comparable to serving in local church for any of the informants. However, ecumenism was meaningful to the leaders of the Union during the period especially in the non-formal format of ecumenism, as the change of government opened up opportunities for several foreign trips and new international contacts with other Christians.

The thesis is written in Estonian.

¹⁰⁴ The terms *non-formal ecumenism* and *formal ecumenism* are both explained on pages 5 and 6.

¹⁰⁵ For theory I used works presented on page 10 and 11. Full bibliography is seen on page 45 onwards.